

Міністерство освіти і науки України
Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка

О. А. ЮГА

ІСТОРІЯ СЕРЕДНІХ ВІКІВ

(друга половина XI – кінець XV ст.)

**Навчально-методичний посібник
з організації самостійної роботи здобувачів вищої освіти
історичного факультету**

Електронне видання

Кам'янець-Подільський
2024

УДК 94(4+73)"10/14"(075.8)

ББК 63.3(0)4я73

Ю15

Рекомендувала вчена рада Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка, протокол № 6 від 27 червня 2024 року

Рецензенти:

Вашук Д. П. – кандидат історичних наук, старший науковий співробітник, старший науковий співробітник відділу історії України середніх віків та раннього нового часу Інституту історії України НАН України;

Олійник С. В. – кандидат історичних наук, доцент кафедри історії України Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка;

Федорук А. В. – кандидат історичних наук, провідний науковий співробітник відділу археології, історії середніх віків і нової історії краю Чернівецького обласного краєзнавчого музею.

Юга О. А.

Ю15 Історія середніх віків (друга половина XI – кінець XV ст.): навчально-методичний посібник з організації самостійної роботи здобувачів вищої освіти історичного факультету [Електронний ресурс]. Кам'янець-Подільський: Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка, 2024. 92 с.

Навчально-методичний посібник призначений для здобувачів вищої освіти історичних факультетів ЗВО. Він містить плани семінарських занять, методичні поради до них, питання для самоконтролю, списки рекомендованих джерел і літератури, питання МКР, завдання самостійної роботи і поради до їх виконання. В ньому також подано програму до іспиту й рекомендації щодо підготовки до нього, термінологічний словник, хронологічну таблицю, список основних джерел і літератури до курсу.

УДК 94(4+73)"10/14"(075.8)

ББК 63.3(0)4я73

Електронна версія посібника доступна за покликанням:

URL: <http://elar.kpnu.edu.ua/xmlui/handle/123456789/8159>

© Юга О. А., 2024

ЗМІСТ

Вступ.....	4
Плани семінарських занять, методичні поради до них, списки пропонованих джерел, навчальної та наукової літератури.....	7
Модульна контрольна робота та вимоги до її написання	64
Перелік завдань самостійної роботи та методичні поради до їх виконання	67
Питання до екзамену й рекомендації щодо підготовки до нього	70
Термінологічний словник	76
Хронологічна таблиця	81
Список джерел та літератури до курсу	83

ВСТУП

Однією з навчальних дисциплін, що пропонуються до вивчення здобувачам вищої освіти історичних факультетів ЗВО спеціальності “Історія” є “Історія середніх віків”. Навчальна дисципліна є складовою частиною всесвітньої історії, а її вивчення дає можливість підійти до глибокого розуміння і бачення розвитку історії людства як єдиного процесу. Окрім того, поглиблене вивчення історії середньовічної Європи дозволяє зрозуміти витоки, передумови і причини багатьох подій європейської історії сучасності.

Середньовіччя – епоха в історії Європи, що охоплює понад тисячу років. Початком середніх віків прийнято вважати 476 р., коли вождь германців Одоакр переміг останнього римського імператора Ромула Августа. Епоха середньовіччя закінчилася в 1492 р. відкриттям Америки.

В історії Середніх віків, як правило, виокремлюють три основні періоди, що відрізняються рівнем економічного, політичного й культурного розвитку. Перший період охоплює V – середину XI ст. – Раннє середньовіччя. В економіці цього періоду панувало натуральне господарство, у політичному житті простежувався процес формування держав, у духовному – тимчасовий занепад культури.

Із середини XI ст. до початку XIV ст. тривав період Розвинутого середньовіччя. У цей час збільшилася кількість населення, поживилася господарська діяльність, виникали міста, формувалася міська культура.

Перша половина XIV ст. характеризувалася ознаками занепаду господарства. Європейське суспільство охопила криза, яка розхитала його традиційні підвалини, змінила звичну картину світу, породила глибокі зміни в релігії, політиці, економіці. Цей період тривав до кінця XV ст. і дістав назву Пізнього середньовіччя.

Предметом вивчення навчальної дисципліни є політичний, соціальний, економічний й культурний розвиток народів, держав і регіонів Європи періоду розвинутого та пізнього середньовіччя.

Мета і завдання курсу полягають у глибокому вивченні і засвоєнні здобувачами вищої освіти програмового матеріалу, опануванні ними вміння аналізувати і синтезувати події, робити на їх основі висновки, шукати і знаходити причинно-наслідкові зв'язки в історичному процесі взагалі і в історичних явищах та подіях зокрема. Не менш важливе значення у стабільному засвоєнні навчального матеріалу відводиться знанням хронології, понятійного апарату, життя та діяльності історичних персоналій, широкому ознайомленню здобувачів вищої освіти з модерною історіографією ключових проблем історії середньовічної Європи. Важливим завданням є формування навичок критичного аналізу різних типів джерел та наукової літератури.

Вивчення “Історії середніх віків” повинно сприяти виробленню у студентів-істориків вмінь та навиків на основі аналізу конкретних подій та процесів робити аргументовані висновки, давати їм об'єктивну наукову оцінку.

Зміст дисципліни реалізується в процесі вивчення трьох блоків: теоретичного, практичного та самостійної роботи.

Теоретичний блок включає вивчення у лекційному курсі головних закономірностей соціально-економічного, суспільно-політичного і культурного розвитку європейських країн періоду другої половини XI – кінця XV століть.

Практичний блок передбачає винесення на більш вузьке, але глибинне вивчення окремих, особливо значущих для історичного пізнання тем названого періоду часу. Він має також завдання надавати широкі можливості виявлення творчих здібностей здобувачів вищої освіти, формування їх критичного мислення та ораторського мистецтва, як найбільш значущих якостей історика-професіонала.

Самостійна робота передбачає вміння підібрати необхідні джерела та літературу для розкриття сутності тієї чи іншої проблеми, сконцентрувати увагу на основних її пунктах, зробити власні аргументовані висновки, систематизувати й аналізувати документи і матеріали.

Самостійна робота передбачає також написання здобувачами вищої освіти індивідуальних навчально-дослідних завдань у форматі рефератів, модульних контрольних робіт та підготовку до екзамену.

Запропоновані методичні поради містять перелік тем і планів семінарських занять, список запропонованих джерел і літератури, поради щодо підготовки до кожного питання теми, витяги з джерел, завдання для самоконтролю. Подано також тематику та вимоги до написання модульної контрольної роботи, питання до екзамену, перелік завдань самостійної роботи й методичні поради до їх виконання. Систематизувати знання з курсу здобувачам вищої освіти допоможуть термінологічний словник і хронологічна таблиця.

ПЛАНІ СЕМІНАРСЬКИХ ЗАНЯТЬ, МЕТОДИЧНІ ПОРАДИ ДО НИХ, СПИСКИ ПРОПОНОВАНИХ ДЖЕРЕЛ, НАВЧАЛЬНОЇ ТА НАУКОВОЇ ЛІТЕРАТУРИ

Оцінювання семінарського заняття

Оцінювання на семінарських заняттях відбувається за 12-бальною системою відповідно до критеріїв визначених «Положенням про рейтингову систему оцінювання навчальних досягнень здобувачів вищої освіти Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка». Максимальний бал оцінки поточної успішності здобувачів вищої освіти під час семінарських занять – 12 балів.

Рівні навчальних досягнень	Оцінка в балах (за 12-бальною шкалою)	Критерії оцінювання
Початковий (понятійний)	1	Здобувач вищої освіти володіє навчальним матеріалом на рівні засвоєння окремих фактів без зв'язку між ними: відповідає на запитання, які потребують відповіді „так” чи „ні”. Здобувач порушує принципи академічної доброчесності.
	2	Здобувач вищої освіти мало усвідомлює мету навчально-пізнавальної діяльності, робить спроби розповісти суть заданого матеріалу, проте відповідає лише за допомогою викладача на рівні „так” чи „ні”. Здобувач порушує принципи академічної доброчесності.
	3	Здобувач вищої освіти намагається аналізувати на основі елементарних знань і навичок; виявляє окремі властивості; робить спроби виконання вправ, дій репродуктивного характеру; за допомогою викладача робить прості узагальнення. Здобувач порушує принципи академічної доброчесності.

Середній (репродуктивний)	4	Здобувач вищої освіти володіє початковими знаннями, знає близько половини навчального матеріалу, здатний певною мірою відтворити його; орієнтується у поняттях, визначеннях; самостійне опрацювання навчального матеріалу викликає значні труднощі. Здобувач переважно дотримується принципів академічної доброчесності.
	5	Здобувач вищої освіти знає половину навчального матеріалу, розуміє сутність навчальної дисципліни, може дати визначення понять, категорій (однак з окремими помилками); вміє працювати з підручником, самостійно опрацьовувати частину навчального матеріалу; робить прості узагальнення але окремі висновки не логічні, не послідовні. Здобувач переважно дотримується принципів академічної доброчесності.
	6	Здобувач вищої освіти розуміє основні положення навчального матеріалу, може поверхнево аналізувати події, ситуації, робить певні висновки; відповідь може бути правильною, проте недостатньо осмисленою; самостійно відтворює більшу частину матеріалу; вміє застосовувати знання, користуватися додатковими джерелами. Здобувач переважно дотримується принципів академічної доброчесності.
Достатній (алгоритмічно дієвий)	7	Здобувач вищої освіти правильно і логічно відтворює навчальний матеріал, оперує базовими теоріями і фактами, встановлює причинно-наслідкові зв'язки між ними; вміє наводити приклади на підтвердження певних думок; вміє самостійно користуватися додатковими джерелами; правильно використовує термінологію; здатен скласти таблиці, схеми. Здобувач дотримується принципів академічної доброчесності.
	8	Знання здобувачем вищої освіти досить повні, він достатньо вільно застосовує вивчений матеріал; вміє аналізувати, робити висновки; відповідь повна, логічна, обґрунтована, однак з окремими неточностями; вміє самостійно працювати. Здобувач дотримується принципів академічної доброчесності.
	9	Здобувач вищої освіти вільно володіє вивченим матеріалом, вміє аналізувати і систематизувати інформацію, робить аналітичні висновки, використовує загальновідомі докази у власній аргументації; чітко тлумачить поняття, категорії, нормативні документи; формулює закони; може самостійно опрацьовувати матеріал, виконує прості творчі завдання; має сформовані типові навички. Здобувач дотримується принципів академічної доброчесності.

Високий (творчо- професій- ний)	10	Здобувач вищої освіти володіє глибокими і міцними знаннями; може визначати тенденції та суперечності різних процесів; робить аргументовані висновки; практично оцінює сучасні тенденції, факти, явища, процеси; розв'язує творчі завдання; може сприймати іншу позицію як альтернативну; знає суміжні дисципліни; використовує знання, аналізуючи різні явища, процеси. Здобувач дотримується принципів академічної доброчесності.
	11	Здобувач вищої освіти володіє узагальненими знаннями з навчальної дисципліни; вміє знаходити джерела інформації та аналізувати їх, ставити і розв'язувати проблеми, застосовувати вивчений матеріал для власних аргументованих суджень у практичній діяльності (диспути, круглі столи тощо); спроможний самостійно вивчити матеріал; оцінювати різноманітні явища, процеси; займає активну життєву позицію. Здобувач дотримується принципів академічної доброчесності.
	12	Здобувач вищої освіти має системні, дієві знання, виявляє неординарні творчі здібності у навчальній діяльності; використовує широкий арсенал засобів для обґрунтування та доведення своєї думки; розв'язує складні проблемні завдання; схильний до системно-наукового аналізу та прогнозу явищ; уміє ставити і розв'язувати проблеми, самостійно здобувати і використовувати інформацію; логічно та творчо викладає матеріал в усній та письмовій формі; розвиває свої здібності й нахили; використовує різноманітні джерела інформації; моделює ситуації в нестандартних умовах. Здобувач дотримується принципів академічної доброчесності.

ЗМІСТОВИЙ МОДУЛЬ 1.

НАРОДИ І КРАЇНИ ЄВРОПИ В ДРУГІЙ ПОЛОВИНІ XI – XIII ст.

ТЕМА 1.

ВИНИКНЕННЯ ТА ЕВОЛЮЦІЯ МІСТ У ЗАХІДНІЙ ЄВРОПІ

(4 год.)

Мета: сформувати у здобувачів вищої освіти чітке розуміння комплексу основних передумов виникнення та процесу еволюції міст у Західній Європі упродовж другої половини XI – кінця XV ст.

План

1. Історичні передумови виникнення та еволюції міст у Західній Європі.
2. Структура населення: основні стани, їх права та обов'язки.
3. Міське ремесло і його цехова організація.
4. Розвиток торгівлі в XI – XV ст.
5. Боротьба міст за незалежність та її наслідки. Міське самоврядування.
6. Основні етапи соціальної боротьби в середньовічному місті.

МЕТОДИЧНІ ПОРАДИ

З'ясування **першого питання** слід розпочати з визначення основних ознак, якими міста вирізнялися з-поміж інших населених пунктів. Далі зосередьтеся на детальному аналізі історичних передумов та причин виникнення нових міст в XI ст.: розвиток сільського господарства, регіональна спеціалізація окремих частин країни, розвиток торгівлі, формування центрів християнства, необхідність створення воєнних центрів

для організації захисту певних територій та потреба в існуванні адміністративно-політичних центрів. Наголосіть, що саме розвиток і зростання продуктивних сил спричинили важливу соціально-економічну зміну – відокремлення ремесла від сільського господарства, що у свою чергу призвело до виникнення торгово-ремісничих центрів – міст. З'ясуйте особливості їх появи в різних регіонах Західної Європи. В контексті першого питання зверніть увагу також на ключові теорії виникнення середньовічних міст: романістичну, вотчинну, маркову, бургову і ринкову. Детально розкрийте сутність кожної з них. Вкажіть на специфіку й особливості тлумачення передумов і причин виникнення міст в історіографії.

У **другому** питанні охарактеризуйте соціальну структуру міського населення: основні стани, їх права та обов'язки. Зазначте, що основну масу городян складала бюргери – повноправні мешканці міста, які жили з торгівлі та ремесла. Сеньйори, представники світської та духовної влади, тобто знатні люди, які мали доступ до міської влади утворювали патриціат – правлячу верхівку міста. Найбідніші прошарки міського населення називалися плебеями. Описуючи становище кожного зі станів зауважте, що певний час усі міщани вважалися бюргерами, проте внаслідок соціального розшарування XII – XIII ст. бюргерами вже називали лише повноправних городян, до числа яких міські низи потрапити не могли.

Розпочинаючи висвітлення **третього питання**, необхідно зазначити, що основу виробничої діяльності в середньовічних містах складала саме ремесла. Слід пояснити, чому міське ремесло розвивалося значно швидше, ніж землеробство і сільські промисли, а також з'ясувати різницю у соціально-економічному становищі селян і ремісників. Далі потрібно чітко визначити основні причини і мету виникнення цехів та охарактеризувати їх структуру. Опишіть дискусії вчених навколо питання виникнення цехів. Дайте характеристику цехових статутів та визначте їх значення для розвитку міст. Окремо розкрийте правила і процес професійного зростання учасників цеху. Обов'язково поясніть, хто такі партачі та чим вони загрожували цеховим майстрам.

В **четвертому** питанні детально проаналізуйте розвиток торгівлі на теренах Європи упродовж XI – XV ст. Насамперед зауважте, що за прикладом ремісників купці об'єднувалися у гільдії. Поясніть причини їх виникнення, призначення і мету діяльності. Далі з'ясуйте роль і значен-

ня в організації та розвитку міської торгівлі лихварів і міняйл. Визначте призначення і дайте оцінку векселів. Охарактеризуйте банківські послуги. Обґрунтуйте важливість для міської торгівлі складського права.

Важливою складовою теми семінарського заняття є передостаннє, **п'яте**, питання, адже воно стосується утвердження у містах самоврядування. Для початку розкрийте причини боротьби міст з великими землевласниками-сеньйорами. Зазначте, що для протистояння їм мешканці міста об'єднувались у союзи – комуни. Через повстання, подарунки королів, які боролися проти посилення влади сеньйорів, або завдяки викупу міста домагалися права самоврядування: вони мали власні виборні органи влади, суд, поліцію, ополчення, податки, скарбницю, закони тощо. Міста, що здобули самоврядування, називали комунами, а їх найважливішим здобутком було досягнення особистої свободи мешканців. Щодо останнього обов'язково наголосіть, що досягнення свободи не завжди означало встановлення справедливості, адже після отримання незалежності до влади в містах приходив переважно патриціат, який досить часто встановлював такі закони, що решта мешканців опинялися у гіршому становищі, ніж було до цього.

Характеризуючи магдебурзьке право, поясніть його походження, суть основних привілеїв міст з магдебурзьким правом, а також ставлення королів і великих землевласників до міського самоврядування. Окремо чітко визначте принципи організації життя середньовічного міста: верховенство закону у вирішенні питань, участь усіх мешканців у захисті та благоустрої міста, вибори членів міської ради, відкритий суд.

У **заключному** питанні теми охарактеризуйте причини соціальної боротьби в середньовічних містах та основні етапи: боротьба міст проти своїх сеньйорів; боротьба цехів проти патриціату та боротьба дрібних ремісників, підмайстрів і учнів проти майстрів і купців. Визначте найважливіші наслідки кожного з етапів.

Аудиторна робота

1. Організаційний момент.
2. Методи і прийоми роботи:
 - обговорення питань заняття (доповіді, доповнення і рецензування доповідей здобувачами вищої освіти);

- робота з джерелами (аналіз, синтез, доведення, спростування, порівняння, аргументація змісту навчального матеріалу);
 - виконання проблемних і творчих завдань (відповіді на додаткові запитання, участь у дискусії).
3. Перевірка, контроль і оцінка знань здобувачів вищої освіти (усна відповідь, самостійна робота, виконання завдань на понятійний апарат).
 4. Підведення підсумків заняття (узагальнення і систематизація матеріалу, висновки з теми заняття, виставлення оцінок).

Питання для самоконтролю:

1. *Визначте основні ознаки, якими міста вирізнялися з-поміж інших населених пунктів.*
2. *Поясніть основні зміни в розвитку міст на межі XI–XII ст. Чим вони були зумовлені?*
3. *З'ясуйте, чи правильне твердження, що більшість міського населення різко відрізнялося до кінця XII ст. від сільського населення міської округи?*
4. *Поясніть, як саме розвиток сільського господарства посприяв еволюції існуючих і виникненню нових міст?*
5. *Поясніть, як саме відокремлення ремесла від сільського господарства посприяло еволюції існуючих і виникненню нових міст?*
6. *Поясніть, як розвиток торгівлі посприяв еволюції існуючих і виникненню нових міст?*
7. *Визначте основні шляхи та засоби збагачення міст.*
8. *Охарактеризуйте роль ринків у розвитку міст.*
9. *Опишіть становище міського патриціату.*
10. *Дайте визначення цехів та поясніть причини їх виникнення.*
11. *Поясніть, чим загрозували партачі цеховим майстрам?*
12. *Охарактеризуйте структурну організацію цеху.*
13. *Опишіть дискусії вчених навколо питання виникнення цехів.*
14. *Дайте характеристику цехових статутів та визначте їх значення для розвитку міст.*
15. *Поясніть, в чому існувала схожість між цехами та гільдіями?*
16. *Поясніть, чому екзамени для підмайстрів в цехах постійно ускладнювалися?*

17. Доведіть, що цехи володіли внутрішнім самоврядуванням.
18. Поясніть причини виникнення гільдій, їх призначення і мету діяльності.
19. Поясніть, що таке вексель та його призначення.
20. Визначте основні способи послаблення впливу сеньйорів на життя міст.
21. Охарактеризуйте магдебурзьке право та міське самоврядування.
22. Опишіть ставлення королів і представників знаті до боротьби міст за самоврядування.
23. З'ясуйте, як саме міста посприяли зародженню у Європі основ демократичних порядків.

СПИСОК ПРОПОНОВАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

Джерела:

1. Гордієнко В. В., Гордієнко Г. М. Кривошея І. І. Історія середніх віків. Практикум: навч. посібник. Умань: Видавничо-поліграфічний центр «Візаві», 2013. Частина I
2. Історія Середніх віків. Онлайн хрестоматія. URL: <https://sites.google.com/view/history-of-the-middle-ages/12>
3. Історія середніх віків. Практикум: навч. посібник / В. В. Гордієнко, Г. М. Гордієнко, І. І. Кривошея, О. О. Салата. Київ: КНТ, 2017. Частина II
4. История средних веков [Хрестоматия] / сост. М. Стасюлевич. Санкт-Петербург, Москва, 2001. Т. 1.
5. Практикум з історії Середніх віків / В. О. Балух, О. В. Балух, В. П. Коцур. Чернівці: Наші книги, 2016. 423 с.

Підручники та посібники:

6. Балух В. О., Коцур В. П. Історія середніх віків. У 2-х т.: курс лекцій. Чернівці: ТОВ «Видавництво «Наші книги»», 2010. Т. 2. Високе і пізні Середньовіччя.
7. Войтович Л., Козак Н., Овсінський Ю., Чорний М. Medium aevum: середні віки: підручник для історичних спеціальностей ВУЗів / за ред. Л. В. Войтовича. Львів: Тріада Плюс, 2010.
8. Д'ячков С. В., Лиман С. І., Сорочан С. Б. Історія середніх віків: навчально-методичний посібник. Харків: ХНУ імені В. Н. Каразіна, 2006.
9. Кеда М. К. Практикум з історії Середніх віків країн Європи та Америки: навчально-методичний посібник для студентів пед. вишів. Чернівці: Вид. Лозовий В. М., 2011. 264 с.

10. Кузовков В. В., Горбенко К. В. Історія середніх віків: навчально-методичний посібник для студентів закладів вищої освіти. Миколаїв: Іліон, 2020, 247 с. URL: http://history.mdu.edu.ua/wp-content/uploads/2021/01/Історія-середніх-віків.-Навчально-методичний-посібник_Кузовков-В.В.-Горбенко-К.В..pdf

Монографії та статті:

11. Алексаха А. Г. Демографічна криза в Англії XIV ст., її причини та наслідки в економіці. *Історія торгівлі, податків та мита*: зб. наук. праць. 2014. № 1(9). С. 13–17. URL: <http://212.1.86.13/jspui/bitstream/123456789/1904/1/2%20%20d0%90%20%20bb%20%20b5%20%20ba%20%20d1%81%20%20b0%20%20d1%85%20%20b0%20%20d0%90.%20%20d0%93..pdf>
12. Алексаха А. Г. Деякі тенденції розвитку європейської торгівлі у пізньому середньовіччі та в нові часи. *Історія торгівлі, податків та мита*. 2013. № 1. С. 71–75. URL: <http://biblio.umsf.dp.ua/xmlui/handle/123456789/2598>
13. Город в средневековой цивилизации Западной Европы. Москва, 1999. Т.1. Феномен средневекового урбанизма.
14. Дуса К. Історія повсякденного життя в ранньомодерній Європі. Київ: Вид. дім «Києво-Могилянська академія», 2014. 129 с. URL: https://shron1.chtyvo.org.ua/Dysa_Kateryna/Istoriia_povsiakdennoho_zhyttia_v_rannomodernii_Yevropi.pdf?
15. Карліна О. Три суспільні стани і проблема міста в середні віки. *Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Серія історія*. 2011. Вип. 106. С. 29–32. URL: <https://www.twirpx.com/file/893715/>
16. Ковальова С. Г. Ремісничий цех за середньовічним міським правом. *Актуальні проблеми права: теорія і практика*. 2018. № 2 (36). URL: <http://pravosnu.lg.ua/Actual-36/Kovalova112-118.pdf>
17. Ковальова С. Г. Ремісничий цех європейського середньовічного міста XII–XV ст.: виробничо-соціальна стратифікація та відносини між стратами (на матеріалах цехових статутів). *Часопис Київського університету права*. 2019. № 3. С. 35–40. URL: <https://chasprava.com.ua/index.php/journal/article/view/51>
18. Ковальова С. Г. Формування страти цехових майстрів у середньовічних європейських містах XII – XV ст. (на матеріалах цехових статутів). *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія: Юриспруденція*. 2019. № 40. С. 8–11. URL: <https://www.vestnik-pravo.mgu.od.ua/archive/juspradenc40/4.pdf>
19. Лиман С. І. Історія середньовічного міста в працях медієвістів України в 1805–1880–ті роки. *Науковий вісник Ужгородського університету. Серія "Історія"*. 2003. № 9. С. 201–209. URL: <https://dspace.uzhnu.edu.ua/jspui/bitstream/lib/32792/1/ІСТОРИЯ%20СЕРЕДНЬОВІЧНОГО%20МІСТА%20В%20ПРАЦЯХ%20МЕДІЄВІСТІВ%20УКРАЇНИ%20В%201805%20-%202080-%20ті%20РОКИ.pdf>
20. Поліщук А. О., Михальчук Р. Ю. Економічний розвиток міст Західної Європи в XI–XV ст. *Актуальні питання історії України, всесвітньої історії та методик*

їх викладання: матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції (м. Рівне, 19 травня 2023 року). Рівне, 2023. С. 99–102. URL: https://www.megu.edu.ua/sites/default/files/2023-10/Zbirnik_materialiv_konferencii_2023.pdf

21. Становление европейского средневекового города. Москва, 1989.
22. Чепіженко В. Як жилося у середньовічному місті до та після чуми? *Місто: історія, культура, суспільство*. 2020. Вип. 10 (3). С. 127–131. URL: <http://www.mics.org.ua/journal/index.php/mics/article/view/145/153>
23. Чередніченко О. Соціальна конфліктність в англійських містах XIV–XV ст. *Етнічна історія народів Європи*. 2017. Вип. 51. С. 127–133. URL: <http://ethnic.history.univ.kiev.ua/data/2017/51/articles/17.pdf>
24. Шевеленко А. Я. Типология городского ремесла в Западной Европе VI – XV вв. *Вопросы истории*. 1993. № 1.

ТЕМА 2.

ОРГАНІЗАЦІЯ, ПЕРЕБІГ ТА НАСЛІДКИ ХРЕСТОВИХ ПОХОДІВ

(4 год.)

Мета: сформувати у здобувачів вищої освіти чітке розуміння й усвідомлення історичних передумов, причин і приводу до хрестових походів, їх перебігу та наслідків для Європи та Сходу.

План

1. Основні передумови, причини та привід до хрестових походів.
2. Перший хрестовий похід: організація, хід та результати.
3. Держави хрестоносців на Сході.
4. Духовно-рицарські ордени: мета створення та значення діяльності.
5. Другий, третій та четвертий походи: хід та наслідки.
6. Причини невдач хрестових походів. Їх історичне значення для Заходу та Сходу.

МЕТОДИЧНІ ПОРАДИ

Розкриваючи **перше питання** насамперед дайте визначення хрестових походів. Наголосіть, що всього з 1096 до 1291 р. було здійснено вісім великих хрестових походів. Далі важливо глибоко проаналізувати спочатку передумови, потім причини і привід до походів. В контексті передумов обов'язково зазначте найголовніші: значне зміцнення ролі і впливу на європейські справи після реформ папи Григорія VII католицької церкви; право майорату; поширення голоду, стихійних лих та хвороб в XI ст., що спричинили появу чуток про наближення кінця світу, а відтак прагнення спокутувати свої гріхи паломництвом до Святої Землі; розповіді паломників про переслідування християн турками-сельджуками, що спричинило появу ідеї особливого паломництва – війни за Христа і визволення Гробу Господнього з-під влади невірних;

ситуація, що склалася на Сході наприкінці XI ст. та інші. Okремо поясніть зацікавленість у походах церкви, королів, знаті, лицарів, купецтва і селянства. Нарешті чітко визначте подію, яка стала приводом до початку походів.

Висвітлення **другого питання** розпочніть з детального розкриття процесу організації першого хрестового походу, вказавши на його труднощі. Зокрема, звернуть увагу на особливість першого хрестового походу – те, що його не зміг очолити жодний із великих європейських монархів, у чиїх землях формувалися війська хрестоносців. Поясніть причини цього. З'ясуйте, що спонукало селянство до організації походу на Схід ще до походу лицарства та визначте його наслідки. Проаналізуйте місце і роль Візантії в контексті реалізації європейцями першого хрестового походу. Користуючись картою охарактеризуйте перебіг походу (ключові військові події) та визначте його наслідки.

Після захоплення Єрусалима і навколишніх земель хрестоносці організували на Сході свої держави, встановлюючи в них одночасно світську і церковну владу. Тому у **третьому** питанні проаналізуйте суспільно-політичний устрій утворених держав: Єрусалимського королівства, Едеського графства, Антіохійського князівства і графства Тріполі. Доберіть факти, які доводять схожість їх устрою з європейським суспільно-політичним ладом. З'ясуйте причини конфліктів на міжетнічному і міжконфесійному ґрунті в названих державах та простежте їх вплив на подальшу долю хрестових походів.

Предметом розгляду у **четвертому** питанні є духовно-рицарські ордени. Поясніть причини їх утворення та мету діяльності. Як відомо, вступаючи до орденів, лицарі приймали три чернечі обітниць: целібат (відмову від шлюбу), бідності й послуху старшим в Ордені та папам – поясніть, чим були зумовлені такі умови. Обов'язково розкрийте структуру та механізм функціонування кожного з орденів. Висловіть власну думку щодо значення діяльності орденів для утримання впливу хрестоносців на Сході.

П'яте питання передбачає висвітлення процесу організації, перебігу та наслідків другого, третього і четвертого походів. Особливу увагу зверніть на останній з них, який виявився переломним в історії хрестових походів, адже замість визначеної мети – оволодіння мусульманським Єгиптом і відвоювання Єрусалиму, завершився захопленням цент-

ру східного християнства – Константинополя. Наголосіть, що саме після нього популярність в Європі ідеї здійснення хрестових походів до Святої землі почала згасати.

У заключному **шостому** питанні насамперед доречно зазначити, що упродовж XIII ст. було організовано ще чотири хрестові походи, але великого успіху вони не мали., адже без допомоги з Європи хрестоносці не могли стримувати натиск мусульман. 1291 р. єгипетське військо захопило Акру – останню фортецю хрестоносців на Сході. З її падінням завершилася епоха хрестових походів. Далі чітко визначте причини невдач хрестових походів, серед яких зазначте суперництво пап з імператорами, взаємне суперництво вождів походів, невдала внутрішня політика хрестоносців, які не зуміли консолідувати різноетнічне і різноконфесійне населення утворених на Сході держав тощо. Обов'язково підкресліть, що хрестові походи замість християнства консолідували іслам, примусивши непримиренних сунітів і шиїтів спільно виступити проти хрестоносців. На завершення визначте історичне значення хрестових походів як для Заходу, так і для Сходу.

Аудиторна робота

1. Організаційний момент.
2. Методи і прийоми роботи:
 - виконання письмової самостійної роботи (15 хв.) для закріплення матеріалу попередньої теми;
 - обговорення питань заняття (доповіді, доповнення і рецензування доповідей студентами);
 - робота з джерелами (аналіз, синтез, доведення, спростування, порівняння, аргументація змісту навчального матеріалу);
 - виконання проблемних і творчих завдань (відповіді на додаткові запитання, участь у дискусії).
3. Перевірка, контроль і оцінка знань здобувачів вищої освіти (усна відповідь, самостійна робота, виконання завдань на понятійний апарат).
4. Підведення підсумків заняття (узагальнення і систематизація матеріалу, висновки з теми заняття, виставлення оцінок).

Питання для самоконтролю:

1. Дайте визначення хрестових походів.
2. Опишіть основні передумови хрестових походів на Схід.
3. Визначте чинники та особливості європейського життя, які сприяли організації походів.
4. Поясніть сутність внутрішньої колонізації у Європі та яким чином вона впливала на організацію походів.
5. Що означало право майорату та яким чином воно впливало на організацію хрестових походів.
6. Охарактеризуйте ситуацію на Сході наприкінці XI ст. та визначте її вплив на здійснення європейцями хрестових походів.
7. Поясніть основні причини хрестових походів.
8. Поясніть привід до хрестових походів.
9. Поясніть, в який спосіб церква заохочувала населення до участі в походах.
10. Поясніть, що спонукало селянство до організації походу на Схід ще до першого хрестового походу.
11. Охарактеризуйте держави хрестоносців на Сході.
12. Дайте характеристику духовно-рицарських орденів.
13. Поясніть причини поступової втрати в Європі ідеї здійснення хрестових походів до Святої землі.
14. З'ясуйте причини невдач походів.
15. Поясніть наслідки походів для Сходу та Заходу.

СПИСОК ПРОПОНОВАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

Джерела:

1. Гордієнко В. В., Гордієнко Г. М. Кривошея І. І. Історія середніх віків. Практикум: навч. посібник. Умань: Видавничо-поліграфічний центр «Візаві», 2013. Ч. І.
2. Заборов М. А. История крестовых походов в документах и материалах: учебное пособие. Москва, 1977. URL: <https://coollib.com/b/306085/read#t15>
3. Історія західноєвропейського Середньовіччя: хрестоматія / упорядн. М. О. Рудь. Київ: Либідь, 2005. 654 с.
4. Історія Середніх віків: онлайн хрестоматія. URL: <https://sites.google.com/view/history-of-the-middle-ages/12>
5. Історія середніх віків. Практикум: навч. посібник / В. В. Гордієнко, Г. М. Гордієнко, І. І. Кривошея, О. О. Салата. Київ: КНТ, 2017. Частина II.

6. История средних веков [Хрестоматия] / сост. М. Стасюлевич. Санкт-Петербург, Москва, 2001. Т. 1.
7. Практикум з історії Середніх віків / В. О. Балух, О. В. Балух, В. П. Коцур. Чернівці: Наші книги, 2016. 423 с.

Підручники та посібники:

8. Балух В. О., Коцур В. П. Історія середніх віків. У 2-х т.: курс лекцій. Чернівці: ТОВ «Видавництво «Наші книги»», 2010. Т. 2. Високе і пізні Середньовіччя.
9. Войтович Л., Козак Н., Овсінський Ю., Чорний М. Medium aevum: середні віки: підручник для історичних спеціальностей ВУЗів / за ред Л. В. Войтовича. Львів: Тріада Плюс, 2010.
10. Д'ячков С. В., Лиман С. І., Сорочан С. Б. Історія середніх віків: навчально-методичний посібник. Харків: ХНУ імені В. Н. Каразіна, 2006.
11. Кеда М. К. Практикум з історії Середніх віків країн Європи та Америки: навчально-методичний посібник для студентів пед. вишів. Чернігів: Вид. Лозовий В. М., 2011. 264 с.
12. Кузовков В. В., Горбенко К. В. Історія середніх віків: навчально-методичний посібник для студентів закладів вищої освіти. Миколаїв: Іліон, 2020, 247 с. URL: http://history.mdu.edu.ua/wp-content/uploads/2021/01/Історія-середніх-віків.-Навчально-методичний-посібник_Кузовков-В.В.-Горбенко-К.В..pdf

Монографії та статті:

13. Боднарюк Б. Сутність та соціальна база формування орденських чернечих корпорацій Європи у VI – XIII сторіччях. Київ: Поліграф. д-ця Ін-ту іст., 1995.
14. Грановский А. История короля Ричарда I Львиное Сердце. Москва, 2007.
15. Демурже А. Рыцари Христа. Военно-монашеские ордены в средние века, XI – XVI вв. / пер. с фр. М. Ю. Некрасова. Санкт-Петербург: Евразия, 2008.
16. История крестовых походов / под ред. Джонатана Райли-Смита. Москва, 1998.
17. История орденов средневековья / авт. сост. И. Е. Гусев. Минск, 2007.
18. Кесслер У. Ричард I Львиное Сердце. Кроль, крестоносец, авантюрист. Харьков, 1997.
19. Кулидж О. Крестовые походы. Москва, 2002.
20. Мельвиль М. История ордена тамплиеров. Санкт-Петербург, 2003.
21. Мишо Г. История крестовых походов. Москва, 1995.
22. Ришар Т. Латино-Иерусалимское королевство. Санкт-Петербург, 2002.
23. Романько О. В. Государства крестоносцев на Востоке. (Историко-генеалогический очерк). *Культура народів Причорномор'я*. 1997. № 2. URL: <http://dspace.nbu.gov.ua/bitstream/handle/123456789/93823/43-Romanko.pdf?sequence=1>

ТЕМА 3.

**СОЦІАЛЬНО-
ЕКОНОМІЧНИЙ
І ПОЛІТИЧНИЙ
РОЗВИТОК АНГЛІЇ
(ДРУГА ПОЛОВИНА XI –
XIII ст.)**

(4 год.)

Мета: сформувати у здобувачів вищої освіти розуміння особливостей та визначальних рис соціально-економічного і політичного розвитку Англії упродовж другої половини XI – XIII ст.

План

1. Нормандське завоювання Англії та його наслідки. Державні перетворення Вільгельма I.
2. Державотворчі заходи Генріха I (1100-1135).
3. Реформаторська діяльність Генріха II Плантагенета та її результати.
4. Іоанн Безземельний. “Велика хартія вольностей” і встановлення баронської олігархії.
5. Громадянська війна 1263-1267 рр. та виникнення парламенту.
6. Особливості соціально-економічного розвитку Англії XI – XIII ст.

МЕТОДИЧНІ ПОРАДИ

Висвітлення **першого питання** передбачає насамперед розкриття процесу нормандського завоювання Англії та його наслідків для країни. Зазначте, що саме з ним пов’язане завершення процесу “феодалізації” Англії. Перш ніж висвітлювати реформаторську політику короля Вільгельма I, обов’язково визначте сутність понять централізована держава, станова монархія і королівський домен. Далі розкрийте основні заходи

Вільгельма I, які сприяли посиленню королівської влади, зокрема його політику щодо великого землеволодіння, мету і результати проведення перепису населення і земель у 1086 р., адміністративно-територіальну реформу короля тощо. Чітко визначте значення кожного з проведених заходів для королівської влади зокрема та держави загалом.

Після Вільгельма I англійський трон посів його молодший син Генріх I, який основне завдання своєї політики вбачав у зміцненні системи державного управління. Тому в межах **другого питання** насамперед розкрийте структуру органів влади та визначте функції кожного з них. Потім зосередьтеся на аналізі державотворчої політики нового короля: розкрийте суть “хартії привілеїв” Генріха I та опишіть її сприйняття церквою й світською знаттю, охарактеризуйте судову реформу короля та поясніть причини її неабиякої популярності в суспільстві. Окремо з’ясуйте причини напружених взаємовідносин Генріха I з папським архієпископом Ансельмом та вплив конфлікту на статус королівської влади і централізацію держави.

У **третьому питанні** необхідно охарактеризувати внутрішню політику Генріха II Плантагенета. Поясніть, в який спосіб королю вдалося розширити володіння англійської корони на теренах Франції та підкорити непокірних представників знаті. Структуруйте реформи короля та детально розкрийте мету, сутність та наслідки для країни кожної з них. Поясніть, в який спосіб Генріх II намагався підпорядкувати державі церкву та які наслідки це мало. Висловіть власну думку щодо результативності реформаторських кроків короля.

Предмет розгляду **четвертого питання** – “Велика хартія вольностей” та її значення для політичного розвитку країни. Насамперед розкрийте діяльність короля Іоанна Безземельного та складність його становища, що дозволить зрозуміти передумови і причини видання ним у 1215 р. “Великої хартії вольностей”. Щодо власне самого документу, обов’язково наголосіть на його надзвичайному значенні як першої конституції Англії, першого юридичного документу, у якому закладено основи концепції прав людини, створено передумови для подальшого утвердження свободи і верховенства права. Детально проаналізуйте найважливіші постанови. Поясніть, в який спосіб мав відбуватися контроль і ким саме за виконання хартії власне королем. Розкрийте суть і значення “Оксфордських” і “Вестмінстерських провізій”.

П'яте питання розпочніть з висвітлення передумов громадянської війни 1263 – 1267 рр. в Англії. Складіть суспільно-політичний портрет лідера антикоролівської опозиції Симона де Монфора та визначте його роль в процесі становлення англійського парламенту. Розкрийте структуру і функції парламенту, а також висловіть власну думку щодо його впливу на процес централізації Англії. Зауважте, що парламент посилював, а не послаблював владу короля, який відтепер міг розраховувати на підтримку станів у вирішенні важливих проблем.

Важливість **заключного питання** зумовлена тим фактом, що політичний розвиток Англії в значній мірі залежав від особливостей та рівня соціально-економічного розвитку. Висвітліть найважливіші його ознаки. З'ясуйте роль міста і села у формуванні внутрішньоринкових зв'язків та дайте оцінку їх важливості для економіки країни. В цьому ж контексті визначте сутність і роль манору. Поясніть, чому під впливом ринку панщинна система в Англії ще більше зміцнювала свій вплив. Висловіть свою думку щодо ролі і значення поширення товарно-грошових відносин. Охарактеризуйте майнову диференціацію в суспільстві та простежте її вплив на економічний розвиток Англії упродовж XI – XIII ст.

Аудиторна робота

1. Організаційний момент.
2. Методи і прийоми роботи:
 - виконання письмової самостійної роботи (15 хв.) для закріплення матеріалу попередньої теми;
 - обговорення питань заняття (доповіді, доповнення і рецензування доповідей здобувачами вищої освіти);
 - робота з джерелами (аналіз, синтез, доведення, спростування, порівняння, аргументація змісту навчального матеріалу);
 - виконання проблемних і творчих завдань (відповіді на додаткові запитання, участь у дискусії).
3. Перевірка, контроль і оцінка знань здобувачів вищої освіти (усна відповідь, самостійна робота, виконання завдань на понятійний апарат).
4. Підведення підсумків заняття (узагальнення і систематизація матеріалу, висновки з теми заняття, виставлення оцінок).

Питання для самоконтролю:

1. Розкрийте наслідки нормандського завоювання для Англії.
2. Визначте сутність понять централізована держава та станова монархія.
3. Поясніть, що означає поняття королівський домен.
4. Назвіть основні заходи Вільгельма I, які сприяли посиленню королівської влади.
5. Охарактеризуйте адміністративно-територіальну реформу Вільгельма I та визначте її значення для королівської влади.
6. Поясніть, яким чином запровадження посад королівських шерифів сприяло зміцненню королівської влади в країні.
7. Доведіть, що за часів правління Генріха I в Англії відбулося посилення центральної влади.
8. Визначте, на якій підставі починаючи з 1107 р. в Англії за часів короля Генріха I вище духовенство мало складати феодальну присягу королю.
9. Розкрийте сутність системи централізованого контролю в Англії за часів Генріха II.
10. Опишіть судову реформу Генріха II та визначте її наслідки для короля та країни в цілому.
11. Поясніть, що таке ордалії та який вплив вони мали на англійське суспільство.
12. Охарактеризуйте військову реформу Генріха II та визначте її наслідки для короля та країни в цілому.
13. Визначте, в який спосіб Генріх II намагався підпорядкувати державі церкву та які наслідки це мало.
14. Поясніть причини конфлікту Іоанна Безземельного з англійським баронством.
15. Висвітліть причини напружених відносин Іоанна Безземельного з папою римським.
16. Поясніть сутність понять інтердикт та анафема.
17. Розкрийте суть Великої хартії вольностей та визначте її значення для Англії.
18. Опишіть передумови виникнення англійського парламенту.
19. Визначте структуру англійського парламенту.
20. Як Ви вважаєте, поява парламенту посилювала чи послаблювала королівську владу в Англії?

21. Розкрийте особливості соціально-економічного розвитку Англії XI – XIII ст.

СПИСОК ПРОПОНОВАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

Джерела:

1. Великая и Кларендонская ассизы. URL: <https://www.hrono.ru/dokum/1100dok/1166assizy.html>
2. Гордієнко В. В., Гордієнко Г. М. Кривошея І. І. Історія середніх віків. Практикум: навч. посібник. Умань: Видавничо-поліграфічний центр «Візаві», 2013. Ч. І.
3. Історія Середніх віків: онлайн хрестоматія. URL: <https://sites.google.com/view/history-of-the-middle-ages/12>
4. Історія середніх віків. Практикум: навч. посібник / В. В. Гордієнко, Г. М. Гордієнко, І. І. Кривошея, О. О. Салата. Київ: КНТ, 2017. Частина II
5. История средних веков [Хрестоматия] / сост. М. Стасюлевич. Санкт-Петербург, Москва, 2001. Т. 1.
6. Magna Carta – Велика хартія вольностей. 1215. URL: <https://www.britannica.com/topic/Magna-Charta>
7. Практикум з історії Середніх віків / В. О. Балух, О. В. Балух, В. П. Коцур. Чернівці: Наші книги, 2016. 423 с.
8. Тесля А. А. История государства и права средневековой Англии VI – XII вв. Хрестоматия. Хабаровск, 2006. URL: https://www.rummuseum.ru/lib_t/angl200.php

Підручники та посібники:

9. Балух В. О., Коцур В. П. Історія середніх віків. У 2-х т.: курс лекцій. Чернівці: ТОВ «Видавництво «Наші книги»», 2010. Т. 2: Високе і пізнє Середньовіччя.
10. Войтович Л., Козак Н., Овсінський Ю., Чорний М. Medium aevum: середні віки: підручник для історичних спеціальностей ВУЗів / за ред Л. В. Войтовича. Львів: Тріада Плюс, 2010.
11. Д'ячков С. В., Лиман С. І., Сорочан С. Б. Історія середніх віків: навчально-методичний посібник. Харків: ХНУ імені В. Н. Каразіна, 2006.
12. Петров Е. В. Средневековая Европа: основные общественные процессы, управление, власть: учебное пособие. Нижневартовск: Изд-во Нижневартовского гуманитарного ун-та, 2008. URL: <http://nvsu.ru/ru/Intellekt/1130/Petrov%20E.V.%20Srednevekovaya%20Evropa%20-%20Uchebnoe%20posobie%20-%202008.pdf>
13. Чемеринская В. В. Государство и право стран Средневековой Европы (учебное пособие). Оренбург, 2015. URL: <https://studfile.net/preview/16693954/>

Монографії та статті:

14. Азимов Айзек. История Англии. От ледникового периода до Великой хартии вольностей. Москва: Центрполиграф, 2005.
15. Абрамчук А. В. Предпосылки принятия Великой хартии вольностей. *Образование и наука в Беларуси: актуальные проблемы и перспективы развития в XXI веке*: сб. науч. ст. Минск: БГПУ, 2014. URL: <http://elib.bspu.by/bitstream/doc/7012/1/Абрамчук%20Е.В.%20Предпосылки%20Великой%20хартии%20вольностей.pdf>
16. Барлоу Ф. Вильгельм I и нормандское завоевание Англии / пер. с англ. под ред. к. ф. н. С. В. Иванова. Санкт-Петербург: Евразия, 2007.
17. Боева С. М. Феодалізм у Західній Європі: генезис, характерні риси, тенденції розвитку. *Сторінки історії*: збірник наукових праць, 2018. № 46. С. 16–29. URL: <http://historypages.kpi.ua/article/view/136721>
18. Блок М. Короли чудотворцы. Очерк представлений о сверхъестественном характере королевской власти, распространенных преимущественно во Франции и в Англии / пер. с фр. В. А. Мильчиной. Москва: Школа «Языки русской культуры», 1998. URL: http://krotov.info/library/02_b/lo/k_11.htm
19. Бруслик О. Ю. Виникнення та склад палати лордів британського парламенту. *Форум права*. 2014. № 3. URL: http://irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?C21COM=2&I21DBN=UJRN&P21DBN=UJRN&IMAGE_FILE_DOWNLOAD=1&image_file_name=PDF/FP_index.htm_2014_3_8.pdf
20. Галушко К. Д. Історія, географія і культура Англії в стародавню і середньовічну добу. Київ: КДЛУ, 2002. 207 с.
21. Гутнова Е. В. Возникновение английского парламента. Москва, 1960.
22. Гутнова Е. В. Городское представительство в английском парламенте конца XIII и начала XIV в. Средние века. 1953. Вып. IV. URL: <http://www.srednieveka.ru/upload/journal/04.103-133.pdf>
23. Джон Т. Эплби. Династия Плантагенетов. Генрих II. Величайший монарх эпохи Крестовых походов / пер. с англ. Е. В. Ламановой. Москва: ЗАО Центрполиграф, 2014.
24. Ильина А. В., Степанова Т. А. Возникновение парламента в Англии: случайность или закономерность. *Вестник Иркутского университета*. Иркутск, 2007. Специальный выпуск: Материалы ежегодной научно-теоретической конференции молодых ученых. URL: http://ellib.library.isu.ru/docs/istoria/p1404-10_E5_7332.pdf
25. Клочков В. В. Королевская прерогатива в Англии от ее зарождения до начала XVII в. *Известия Южного федерального университета. Технические науки*. 2013. № 6. URL: <http://cyberleninka.ru/article/n/korolevskaya-prerogativa-v-anglii-ot-ee-zarozhdeniya-do-nachala-xvii-v>
26. Косых Е. С. Палата лордов: история формирования и эволюция судебных полномочий. *Universum: Общественные науки*: электронный научный журнал. 2014. № 6 (7). URL: [http://7universum.com/pdf/social/6\(7\)/Kosykh.pdf](http://7universum.com/pdf/social/6(7)/Kosykh.pdf)

27. Кшановський Р. Значення королівських лицарів для англійської монархії за правління трьох Едуардів (1272–1377 рр.). *Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка. Серія «Історія»*. 2017. Вип. 2, ч. 2. С. 69–75. URL: <http://dspace.tnpu.edu.ua/bitstream/123456789/9252/1/Kshanovskiy.pdf>
28. Петрушевский Д. М. Великая хартия вольностей. Конституционная борьба в английском обществе во второй половине XIII века. Москва, 1915. URL: <https://avidreaders.ru/book/velikaya-hartiya-volnostey-i-konstitucionnaya-borba.html>
29. Попсуенко Л. А. Возникновение парламента как важный этап в становлении английского парламентаризма. *Актуальні проблеми держави і права: збірник наукових праць*. 2012. Випуск 63. С. 272-278. URL: <http://www.apdp.in.ua/v63/39.pdf>
30. Романовская В. Б., Смирнов Е. Р. Судебная и законодательная функции английского парламента в средние века. *Вестник Нижегородского государственного университета им. Н. И. Лобачевского. Серия Право*. 2001. № 1. URL: http://www.unn.ru/pages/e-library/vestnik/9999-0195_West_pravo.pdf
31. Саликов Д. Х. Институт шерифов в системе местного управления средневековой Англии. *Вестник Челябинского государственного университета*. 2015. № 23. С. 97-101. URL: <http://cyberleninka.ru/article/n/institut-sherifov-v-sisteme-mestnogo-upravleniya-srednevekovoy-anglii>
32. Смирнов Е. Р. О структурировании английского парламента в XIII – XIV вв. (государственно-правовой аспект). *Вестник Нижегородского государственного университета им. Н.И. Лобачевского. Серия Право*. 2001. № 1. URL: http://www.unn.ru/pages/e-library/vestnik/9999-0195_West_pravo.pdf
33. Холодова Е. И. Мировой суд Англии и Франции: история и современность. *Новая правовая мысль*. 2008. № 5. URL: <http://legalconcept.org/wp-content/uploads/2013/10/18-Холодова.pdf>
34. Штокмар В. В. История Англии в средние века. 2-е изд., доп. Санкт-Петербург: Алатейя, 2005.

ТЕМА 4.

ПРОБЛЕМА СТАНОВЛЕННЯ ЦЕНТРАЛІЗОВАНОЇ ДЕРЖАВИ У ФРАНЦІЇ XI – XIII ст.

(4 год.)

Мета: сформувані у здобувачів вищої освіти чіткі знання і розуміння причин політичної роздробленості у Франції, сутності державотворчих заходів королів та їх впливу на централізацію країни.

План

1. Політична роздробленість у Франції та початок процесу централізації королівської влади за Людовіка VI (1108-1137).
2. Державотворчі заходи Філіппа II Августа та їх результати (1180-1223).
3. Альбгойські війни та їх вплив на королівську владу.
4. Реформаторська діяльність короля Людовіка IX Святого (1226-1270).
5. Особливості соціально-економічного розвитку Франції.

МЕТОДИЧНІ ПОРАДИ

В XI ст. королівська влада у Франції була надзвичайно слабкою. Перші королі з династії Капетингів не мали майже ніякої влади і визнавалися своїми підданими лише “першими серед рівних”. Король міг офіційно очолювати французьке військо у війнах, був посередником у суперечках між представниками знаті, але в іншому не мав ніякої влади над країною. Тому **перше питання** варто розпочати з визначення причин політичної роздробленості і слабкості королівської влади у Франції. Серед найважливіших обов’язково назвіть значні землеволодіння французьких сеньйорів, які часто значно перевищували володіння королівського домену, обмежені матеріальні можливості перших королів, ви-

борний характер королівської влади, специфіка васальної системи в державі, за якої король міг розраховувати на допомогу лише своїх безпосередніх васалів та відсутність достатньо сильної верстви вільного селянства, на яку могла б спиратися королівська влада. Далі з'ясуйте передумови процесу державного об'єднання. Поясніть, для чого була потрібна сильна королівська влада різним верствам населення Франції та чому проти централізації виступали світська знать і духовенство? Окремо опишіть централізаторські заходи короля Людовіка VI, визначивши їх результати для країни.

Характеризуючи у **другому питанні** державотворчу політику короля Філіппа II Августа, найбільшу увагу зверніть на його заходи з організації системи центрального і місцевого управління. Зокрема, поясніть яким чином відобразилася на королівській владі заміна васальної служби на короля запровадженням спеціальних чиновників із визначеною платнею. Розкрийте роль і значення в процесі централізації влади легістів, прево, бал'ї і сенешалів. Визначте ознаки публічно-правового характеру королівської влади. Окрему увагу приділіть аналізу взаємовідносин короля з церквою. Доведіть, що ідеї абата Сен-Дені та канцлера Франції Сугерія щодо організації державного життя стали на той час своєрідною інтелектуальною революцією.

Однією з найважливіших подій в житті Франції першої третини XIII ст. були альбігойські війни, що є предметом розгляду **третього питання**. З'ясуйте їх причини. Зокрема поясніть, чому саме на півдні Франції надзвичайно гострими були соціальні протиріччя й ідеологічна боротьба. Розкрийте сутність поглядів і вимоги катарів і вальденсів. Доведіть, що альбігойство було одночасно і релігійним і антифеодальним рухом. Опишіть ставлення католицької церкви та королівської влади до діяльності альбігойців. Завершуючи розгляд питання, проаналізуйте наслідки війн для Франції.

Надзвичайно вагомою постаттю французької історії XIII ст. був Людовік IX Святий, якого асоціюють з найбільш масштабними реформами у Франції. Тому завдання **четвертого питання** полягає в тому, щоб сформулювати максимально повний суспільно-політичний портрет цього реформатора. Структуруйте королівські реформи та детально розкрийте мету, суть і результати окремо кожної: судової, військової та грошової. У висновку до питання обов'язково зазначте, що Людовіку IX вда-

лося підняти престиж королівської влади, розвинути й реформувати адміністративну структуру держави та продовжити політику “збирання земель”.

В контексті характеристики в **п'ятому питанні** особливостей соціально-економічного розвитку Франції упродовж XI – XIII ст. відразу ж підкресліть, що Францію називають “країною класичного феодалізму”. Доберіть ряд фактів, які підтверджують таке твердження. Обов'язково вкажіть відмінності у соціально-економічному розвитку Південної та Північної Франції, в чому конкретно вони проявлялися. Далі охарактеризуйте становище французьких великих землевласників та поясніть, в який спосіб їх монопольне право на землю сприяло поширенню їх політичної влади? Дайте оцінку процесу комутації ренти. Опишіть становище міст та їх вплив на економічний розвиток країни. Також з'ясуйте різницю у соціальному статусі і становищі сервів та вілланів.

Аудиторна робота

1. Організаційний момент.
2. Методи і прийоми роботи:
 - виконання письмової самостійної роботи (15 хв.) для закріплення матеріалу попередньої теми;
 - обговорення питань заняття (доповіді, доповнення і рецензування доповідей студентами);
 - робота з джерелами (аналіз, синтез, доведення, спростування, порівняння, аргументація змісту навчального матеріалу);
 - виконання проблемних і творчих завдань (відповіді на додаткові запитання, участь у дискусії).
3. Перевірка, контроль і оцінка знань здобувачів вищої освіти (усна відповідь, самостійна робота, виконання завдань на понятійний апарат).
4. Підведення підсумків заняття (узагальнення і систематизація матеріалу, висновки з теми заняття, виставлення оцінок).

Питання для самоконтролю:

1. *Визначте основні чинники і фактори, які перешкождали централізації Франції впродовж XI – XII ст.*

2. Проаналізуйте причини слабкості королівської влади у Франції в XI ст.
3. Поясніть, для чого була потрібна сильна королівська влада різним верствам населення Франції?
4. З'ясуйте, в який спосіб поширення торгово-грошових відносин сприяло політичній централізації Франції.
5. Опишіть централізаторські заходи короля Людовіка VI.
6. Охарактеризуйте державотворчі заходи Філіппа II та вкажіть їх результати.
7. Розкрийте роль легістів в процесі централізації Франції.
8. Охарактеризуйте адміністративно-територіальну реформу Філіппа II.
9. Поясніть, що означало у внутрішньому житті Франції право "40 днів короля".
10. Визначте вплив на становище королівської влади альбігойських війн.
11. Охарактеризуйте баналітетні права французьких землевласників.
12. Доведіть, що великі землевласники володіли не лише економічною, але й політичною владою у Франції.
13. Охарактеризуйте визначальні ознаки розвитку французьких міст XI – XIII ст.
14. Запропонуйте власну періодизацію процесу централізації у Франції.

СПИСОК ПРОПОНОВАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

Джерела:

1. Гордієнко В. В., Гордієнко Г. М. Кривошея І. І. Історія середніх віків. Практикум: навч. посібник. Умань: Видавничо-поліграфічний центр «Візаві», 2013. Ч. I.
2. Жуанвиль Ж. де. Книга благочестивих речень и добрых деяний нашего святого короля Людовика / пер. со старофр. Г. Ф. Цыбулько. Санкт-Петербург: Евразия, 2007.
3. Історія середніх віків. Практикум: навч. посібник / В. В. Гордієнко, Г. М. Гордієнко, І. І. Кривошея, О. О. Салата. Київ: КНТ, 2017. Частина II
4. История средних веков [Хрестоматия] / сост. М. Стасюлевич. Санкт-Петербург, Москва, 2001. Т. 1.
5. Филипп де Коммин. Мемуары. Москва, 1986. URL: <https://www.e-reading.club/book.php?book=1047078>

Підручники та посібники:

6. Балух В. О., Коцур В. П. Історія середніх віків. У 2-х т.: курс лекцій. Чернівці: ТОВ "Видавництво "Наші книги"", 2010. Т. 2: Високе і пізньє Середньовіччя.
7. Войтович Л., Козак Н., Овсінський Ю., Чорний М. Medium aevum: середні віки: підручник для історичних спеціальностей ВУЗів / за ред. Л. В. Войтовича. Львів: Тріада Плюс, 2010.
8. Гуревич А. Я., Харитонович Д. Э. История средних веков: учебник. Москва: Интерпракс, 1995.
9. Д'ячков С. В., Лиман С. І., Сорочан С. Б. Історія середніх віків: навчально-методичний посібник. Харків: ХНУ імені В. Н. Каразіна, 2006.
10. Петров Е. В. Средневековая Европа: основные общественные процессы, управление, власть: учебное пособие. Нижневартовск: Изд-во Нижневартовского гуманитарного ун-та, 2008. URL:
<http://nvsu.ru/ru/Intellekt/1130/Petrov%20E.V.%20Srednevekovaya%20Evropa%20-%20Uchebnoe%20posobie%20-%202008.pdf>

Монографії та статті:

11. Ададуrow В. Історія Франції. Королівська держава та творення нації (від початків до кінця XVIII століття). Львів: вид-во УКУ, 2002.
12. Боева С. М. Феодалізм у Західній Європі: генезис, характерні риси, тенденції розвитку. *Сторінки історії*: збірник наукових праць, 2018. № 46. С. 16–29. URL:
<http://historypages.kpi.ua/article/view/136721>
13. Блок М. Короли чудотворці. Очерк представлений о сверхъестественном характере королевской власти, распространенных преимущественно во Франции и в Англии / пер. с фр. В. А. Мильчиной. Москва: Школа «Языки русской культуры», 1998. URL: http://krotov.info/library/02_b/lo/k_11.htm
14. Властные институты и должности в Европе в Средние века и раннее Новое время / отв. ред. Т. П. Гусарова. Москва, 2011.
15. Джеджула К. Історія Франції. Київ, 1954.
16. Ле Гофф Ж. Людовик Святой. Москва, 2000.
17. Люблинская А. Д. Структура сословного представительства в средневековой Франции. *Вопросы истории*. 1972. № 1.
18. Осокин Н. А. История альбигойцев и их времени. Москва: ООО «Издательство АСТ», 2003.
19. Плешкова С. А. Французская монархия и церковь. Москва, 1992.
20. Хачатурян Н. А. Возникновение Генеральных штатов во Франции. Москва, 1976.
21. Холодова Е. И. Мировой суд Англии и Франции: история и современность. *Новая правовая мысль*. 2008. № 5. URL:
<http://legalconcept.org/wp-content/uploads/2013/10/18-Холодова.pdf>

ТЕМА 5.

ОСОБЛИВОСТІ СУСПІЛЬНО-ПОЛІТИЧНОГО РОЗВИТКУ НІМЕЧЧИНИ У XII – XIII ст.

(2 год.)

Мета: сформувати у здобувачів вищої освіти розуміння характерних рис та особливостей суспільно-політичного розвитку Німеччини упродовж XII – XIII ст.

План

1. Внутрішньополітична діяльність Фрідріха I Барбаросси (1152 – 1190 рр.).
2. Особливості політичного курсу Фрідріха II.
3. Посилення самостійності територіальних князівств.
4. Німецька колонізація Центральної і Східної Європи та її результати.

МЕТОДИЧНІ ПОРАДИ

Насамперед, у **першому питанні** визначте особливості політичного розвитку Німеччини станом на початок XII ст., серед яких обов'язково назвіть відсутність єдиної централізованої держави, слабкість влади імператора, зростання впливу представників вищої знаті, зокрема герцогів, відсутність традиції спадкової монархії та ін. За таких умов політичний розвиток Німеччини залежав від особистісних якостей монарха. Однією з найбільш впливових династій того часу були Штауфени, а найбільш відомим представником цієї династії був Фрідріх I Барбаросса. Визначте основну мету його італійської політики та позицію папства щодо цього. Опишіть перебіг військової кампанії проти Італії та доведіть, що завоювавши Північну Італію Фрідріх I встановив там оку-

паційний режим. Розкрийте зміст і значення Ронкальських постанов 1158 р. Завершуючи розгляд питання проаналізуйте причини поразки Фрідріха I у боротьбі з Ломбардською лігою та опишіть вплив італійської політики імператора на внутрішньополітичне становище Німеччини.

Друге питання слід розпочати з висвітлення шляху приходу до влади Фрідріха II та характеристики його суспільно-політичного портрета. Відомо, що його діяльність підпорядковувалася принципу “Німеччина для Сицилії” – поясніть, що це означало і які мало наслідки для Німеччини? З’ясуйте мету, сутність і результати італійської політики Фрідріха II. Дайте оцінку діяльності імператора в контексті проблеми централізації Німеччини.

У **третьому питанні** розкрийте насамперед причини посилення самостійності територіальних князівств в Німеччині. Пригадайте, яким чином італійська політика німецьких імператорів впливала на територіальну роздробленість Німеччини. Дайте характеристику влади місцевих князів. З’ясуйте, чим була зумовлена слабкість королівського чиновницького апарату та чому імператори змушені були йти на поступки князям.

Четверте питання є чи не найбільш інформаційно насиченим, адже стосується процесу німецької колонізації Центральної і Східної Європи. Зауважте, що поширення німецьких поселень на Схід розпочалося ще у VIII ст., проте найактивніше воно розгорнулося саме з XII ст. З’ясуйте, з чим це було пов’язано? Також обов’язково наголосіть на тому, що ініціатива здійснення колонізація виходила не від особи імператора чи його найближчого оточення, а від регіональних князів, підтримуваних католицькою церквою. Поясніть, під яким приводом церква ідеологічно обґрунтовувала правомірність здійснення німецькими князями своїх загарбницьких задумів? Далі детально охарактеризуйте напрями німецької колонізації та визначте наслідки кожного з них.

Аудиторна робота

1. Організаційний момент.
2. Методи і прийоми роботи:
 - виконання письмової самостійної роботи (15 хв.) для закріплення матеріалу попередньої теми;

- робота з джерелами (аналіз, синтез, доведення, спростування, порівняння, аргументація змісту навчального матеріалу);
 - обговорення питань заняття (доповіді, доповнення і рецензування доповідей студентами);
 - виконання проблемних і творчих завдань (відповіді на додаткові запитання, участь у дискусії).
3. Перевірка, контроль і оцінка знань здобувачів вищої освіти (усна відповідь, самостійна робота, виконання завдань на понятійний апарат).
 4. Підведення підсумків заняття (узагальнення і систематизація матеріалу, висновки з теми заняття, виставлення оцінок).

Питання для самоконтролю:

1. Поясніть особливості політичного розвитку Німеччини на початку XII ст.
2. Визначте причини слабкості влади німецького імператора.
3. Опишіть мету і результати італійської політики Фрідріха I.
4. З'ясуйте наслідки італійської політики Фрідріха I для Італії.
5. Охарактеризуйте владу імператора в Італії. Якими були його повноваження?
6. Поясніть причини виникнення та сутність Ломбардської ліги.
7. Розкрийте суть та значення Констанцької угоди 1183 р.
8. Назвіть причини поразки Фрідріха I у боротьбі з Ломбардською лігою.
9. Проаналізуйте вплив італійської політики Фрідріха I на внутрішньополітичне становище у Німеччині.
10. Опишіть особливості правління Фрідріха II.
11. Поясніть чинники зміцнення самостійності територіальних князівств у Німеччині.
12. З'ясуйте, яким чином італійська політика німецьких імператорів впливала на територіальну роздробленість Німеччини.
13. Визначте причини слабкості королівського чиновницького апарату в Німеччині у XIII ст.
14. Розкрийте основні напрямки німецької експансії на Схід.
15. Поясніть ставлення до німецької експансії папства.
16. Розкрийте суть внутрішньої колонізації у Європі.

СПИСОК ПРОПОНОВАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

Джерела:

1. Гордієнко В. В., Гордієнко Г. М. Кривошея І. І. Історія середніх віків. Практикум: навч. посібник. Умань: Видавничо-поліграфічний центр «Візаві», 2013. Ч. І.
2. Історія середніх віків. Практикум.: навч. посібник / В. В. Гордієнко, Г. М. Гордієнко, І. І. Кривошея, О. О. Салата. Київ: КНТ, 2017. Частина II.
3. История средних веков [Хрестоматия] / сост. М. Стасюлевич. Санкт-Петербург, Москва, 2001. Т. 1.

Підручники та посібники:

4. Балух В. О., Коцур В. П. Історія середніх віків. У 2-х т.: курс лекцій. Чернівці: ТОВ «Видавництво «Наші книги»», 2010. Т. 2: Високе і пізнє Середньовіччя.
5. Войтович Л., Козак Н., Овсінський Ю., Чорний М. Medium aevum: середні віки: підручник для історичних спеціальностей ВУЗів / за ред. Л. В. Войтовича. Львів: Тріада Плюс, 2010.
6. Д'ячков С. В., Лиман С. І., Сорочан С. Б. Історія середніх віків: навчально-методичний посібник. Харків: ХНУ імені В. Н. Каразіна, 2006.
7. Кузовков В. В., Горбенко К. В. Історія середніх віків: навчально-методичний посібник для студентів закладів вищої освіти. Миколаїв: Іліон, 2020, 247 с. URL: http://history.mdu.edu.ua/wp-content/uploads/2021/01/Історія-середніх-віків.-Навчально-методичний-посібник_Кузовков-В.В.-Горбенко-К.В..pdf
8. Петров Е. В. Средневековая Европа: основные общественные процессы, управление, власть: учебное пособие. Нижневартовск: Изд-во Нижневартовского гуманитарного ун-та, 2008. URL: <http://nvsu.ru/ru/Intellekt/1130/Petrov%20E.V.%20Srednevekovaya%20Evropa%20-%20Uchebnoe%20posobie%20-%202008.pdf>

Монографії та статті:

9. Боева С. М. Феодалізм у Західній Європі: генезис, характерні риси, тенденції розвитку. *Сторінки історії*: збірник наукових праць, 2018. № 46. С. 16–29. URL: <http://historypages.kpi.ua/article/view/136721>
10. Вонсович Л. В. Королевская власть в средневековой Германии. *Проблемы истории стародавнего света и средних веков*: матеріялы науковай республіканскай канферэнцыі памяці акадэмікаў М. М. Нікольскага і У. М. Перцава, 15-16 лістапада 1999 г., Мінск. Минск: БДУ, 2000. Вып. 3. URL: <http://elib.bsu.by/bitstream/123456789/166664/1/Vonsovich.pdf>
11. Гуменюк Г. П. До питання про розробку та прийняття «Саксонського зеркала» (XIII ст.). *Актуальні проблеми держави і права*: зб. наук. праць. Одеса, 2007. Вип. 36. С. 287-293. URL: <http://www.apdp.in.ua/v36/56.pdf>

12. Лексин И. В. Территориальное устройство Германского королевства и Священной Римской империи. *Российский юридический журнал*. 2009. № 1. URL: <https://studylib.ru/doc/2035052/i.-v.-leksin--territorial.-noe-ustrojstvo>
13. Мильская Л. Т. Германия в IX – начале XII вв.: Возникновение государства. Характер королевской власти. Создание империи. URL: <https://studfile.net/preview/7168545/>
14. Патрушев А. И. Германская история: через тернии двух тысячелетий. Москва: Издательство «Весь Мир», 2003. URL: <https://moreknig.org/istoriya/375757-germanskaya-istoriya-cherez-ternii-dvuh-tysyacheletiy.html>

ЗМІСТОВИЙ МОДУЛЬ 2.

ОСОБЛИВОСТІ СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНОГО Й СУСПІЛЬНО-ПОЛІТИЧНОГО РОЗВИТКУ КРАЇН ЄВРОПИ У XIV – XV ст.

ТЕМА 6.

ХАРАКТЕРНІ РИСИ СОЦІАЛЬНО- ЕКОНОМІЧНОГО Й СУСПІЛЬНО- ПОЛІТИЧНОГО РОЗВИТКУ АНГЛІЇ XIV – XV ст.

(4 год.)

Мета: усвідомлення здобувачами вищої освіти характерних рис соціально-економічного й суспільно-політичного розвитку Англії XIV – XV ст.

План

1. Особливості соціально-економічного розвитку Англії XIV – XV ст.
2. Характерні риси політичного розвитку Англії наприкінці XIV – у XV ст.
3. Поширення антицерковного руху в країні: причини, сутність та наслідки.
4. Причини розгортання та вплив на соціально-економічні відносини повстання Уота Тайлера.
5. Війна Білої і Червоної троянд. Передумови та перші прояви переходу до абсолютизму.

МЕТОДИЧНІ ПОРАДИ

Розпочинаючи висвітлення **першого питання** зауважте, що з XIV ст. в Англії відбулися значні зрушення в економічному розвитку та підберіть факти, які доводять це. Поясніть, яким чином розвиток товарно-грошових відносин вплинув на господарське життя країни. Простежте вплив процесу комутації на становище селянства. Охарактеризуйте соціальну диференціацію в середовищі селянства (копігольдери, фригольдери та лізгольдери). Обов'язково зверніть увагу на соціальний статус і економічний ефект діяльності нового дворянства – джентрі. З'ясуйте, чим останні відрізнялися від старого дворянства Англії. Вагому увагу приділіть соціально-економічним заходам короля Едуарда III (“робітниче законодавство”) та дайте їм власну оцінку.

В **другому питанні** розкрийте визначальні риси політичного розвитку країни наприкінці XIV – у XV ст. Тут слід окреслити взаємовідносини королівської влади та парламенту наприкінці XIII – на початку XIV ст., визначити чинники посилення ролі і впливу останнього у політичному житті країни. Висловіть власну думку щодо діяльності баронства та ставлення щодо нього королівської влади. Не оминайте увагою проблеми взаємовідносин королівської влади з духовенством, що також впливало на політичний розвиток Англії.

Третє питання слід розпочати з чіткого визначення ключових причин розгортання в Англії антицерковного руху. Поясніть, чому найбільш невдоволеними діяльністю католицької церкви були селянство і міська біднота. Особливу увагу зверніть на особистість Джона Вікліфа, охарактеризуйте його погляди та роль у поширенні ідей реформи церкви. З'ясуйте позицію королівської влади щодо діяльності Вікліфа. Визначте наслідки антицерковного руху для Англії.

Характеризуючи у **четвертому питанні** повстання Уота Тайлера насамперед чітко визначте його причини. Далі опишіть дії повстанців та обґрунтуйте їх прагнення зустрітися з королем. Зробіть порівняльний аналіз Майл-Ендської і Смітфілдської програм. Висловіть власну думку щодо наслідків повстання, зокрема його впливу на соціально-економічні відносини в країні.

У **заключному питанні** важливо детально розкрити передумови війни Білої і Червоної троянд, вказавши, зокрема, роль династичних суперечок у її визріванні. Охарактеризуйте перебіг військових дій та ви-

значте їх наслідки для Англії. Підберіть факти, які дають підстави говорити про передумови переходу в Англії з кінця XV ст. до абсолютної монархії.

Аудиторна робота

1. Організаційний момент.
2. Методи і прийоми роботи:
 - обговорення питань заняття (доповіді, доповнення і рецензування доповідей студентами);
 - робота з джерелами (аналіз, синтез, доведення, спростування, порівняння, аргументація змісту навчального матеріалу);
 - виконання проблемних і творчих завдань (відповіді на додаткові запитання, участь у дискусії).
3. Перевірка, контроль і оцінка знань здобувачів вищої освіти (усна відповідь, самостійна робота, виконання завдань на понятійний апарат).
4. Підведення підсумків заняття (узагальнення і систематизація матеріалу, висновки з теми заняття, виставлення оцінок).

Питання для самоконтролю:

1. Поясніть чинники посилення впливу у XIV ст. в політичному житті Англії парламенту.
2. Опишіть вплив на політичне життя Англії XIV ст. баронства.
3. Розкрийте заходи короля Едуарда III у справі припинення протистояння з баронами.
4. Охарактеризуйте заходи короля Едуарда III, спрямовані на обмеження впливу в країні духовенства.
5. З'ясуйте основні причини розгортання в Англії антицерковного руху.
6. Опишіть роль в розгортанні антицерковного руху в Англії Джона Вікліфа.
7. Поясніть, яким чином розвиток товарно-грошових відносин вплинув на господарське життя країни.
8. Визначте, яким чином процес комутації вплинув на становище селянства та які труднощі були в житті останнього.

9. Охарактеризуйте мету та сутність робітничого законодавства короля Едуарда III.
10. Поясніть наслідки запровадження Річардом II у 1377 р. подушного податку.
11. Встановіть причини повстання Уота Тайлера 1381 р.
12. Охарактеризуйте вимоги повстанців та позицію щодо них королівської влади.
13. Поясніть вплив повстання Уота Тайлера на соціально-економічні відносини в Англії.
14. Простежте вплив на соціально-економічне життя Англії нового дворянства – джентрі.
15. Поясніть різницю в становищі старого і нового дворянства Англії.
16. Висвітліть основні причини війни Білої та Червоної троянд.

СПИСОК ПРОПОНОВАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

Джерела:

1. Історія середніх віків. Практикум: навч. посібник / В. В. Гордієнко, Г. М. Гордієнко, І. І. Кривошея, О. О. Салата. Київ: КНТ, 2017. Частина II.
2. Історія Середніх віків. Онлайн хрестоматія. URL: <https://sites.google.com/view/history-of-the-middle-ages/12>
3. История средних веков [Хрестоматия] / сост. М. Стасюлевич. Санкт-Петербург, Москва, 2001. Т. 2.
4. Практикум з історії Середніх віків / В. О. Балух, О. В. Балух, В. П. Коцур. Чернівці: Наші книги, 2016. 423 с.
5. Смирнова Е. Д., Сушкевич Л. П., Федосик В. А. Средневековый мир в терминах, именах и названиях. Словарь-справочник. Минск: Беларусь, 1999. URL: <https://elib.bsu.by/handle/123456789/5236>

Підручники та посібники:

6. Балух В. О., Коцур В. П. Історія середніх віків. У 2-х т.: курс лекцій. Чернівці: ТОВ "Видавництво "Наші книги"", 2010. Т. 2: Високе і пізніє Середньовіччя.
7. Войтович Л., Козак Н., Овсінський Ю., Чорний М. Medium aevum: середні віки: підручник для історичних спеціальностей ВУЗів / за ред. Л. В. Войтовича. Львів: Тріада Плюс, 2010.
8. Д'ячков С. В., Лиман С. І., Сорочан С. Б. Історія середніх віків: навчально-методичний посібник. Харків: ХНУ імені В. Н. Каразіна, 2006.

9. Петров Е. В. Средневековая Европа: основные общественные процессы, управление, власть: учебное пособие. Нижневартонск: Изд-во Нижневартонского гуманитарного ун-та, 2008. URL:
<http://nvsu.ru/ru/Intellekt/1130/Petrov%20E.V.%20Srednevekovaya%20Evropa%20-%20Uchebnoe%20posobie%20-%202008.pdf>
10. Чемеринская В. В. Государство и право стран Средневековой Европы (учебное пособие). Оренбург, 2015. URL: <https://studfile.net/preview/16693954/>

Монографії та статті:

11. Боева С. М. Феодалізм у Західній Європі: генезис, характерні риси, тенденції розвитку. *Сторінки історії: збірник наукових праць*, 2018. № 46. С. 16–29. URL: <http://historypages.kpi.ua/article/view/136721>
12. Гутнова Е. В. Городское представительство в английском парламенте конца XIII и начала XIV в. Средние века. 1953. Вып. IV. URL: <http://www.srednieveka.ru/upload/journal/04.103-133.pdf>
13. Гутнова Е. В. Западноевропейский регион в XI – XV вв. URL: http://illmik.petsru.ru/chern_students/UMKD/Chapter_I/1_2_3/I.2.3.b.pdf
14. Клочков В. В. Королевская прерогатива в Англии от ее зарождения до начала XVII в. *Известия Южного федерального университета. Технические науки*. 2013. № 6. URL: <http://cyberleninka.ru/article/n/korolevskaya-prerogativa-v-anglii-ot-ee-zarozhdeniya-do-nachala-xvii-v>
15. Кшановський Р. Значення королівських лицарів для англійської монархії за правління трьох Едуардів (1272–1377 рр.). *Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка. Серія «Історія»*. 2017. Вип. 2, ч. 2. С. 69–75. URL: <http://dspace.tnpu.edu.ua/bitstream/123456789/9252/1/Kshanovskiy.pdf>
16. Смирнов Е. Р. О структурировании английского парламента в XIII – XIV вв. (государственно-правовой аспект). *Вестник Нижегородского государственного университета им. Н.И. Лобачевского. Серия Право*. 2001. № 1. URL: http://www.unn.ru/pages/e-library/vestnik/9999-0195_West_pravo.pdf
17. Фаулер К. Эпоха Плантагенетов и Валуа. Борьба за власть (1328 – 1498) / пер. с англ. С. А. Кириленко. Санкт-Петербург: Евразия, 2002.
18. Штокмар В. В. История Англии в средние века. 2-е изд., доп. Санкт-Петербург: Алатейя, 2005.

ТЕМА 7.

ФРАНЦІЯ У XIV – XV ст.

(2 год.)

Мета: сформувати у здобувачів вищої освіти розуміння сутності процесу централізації Франції упродовж XIV – XV ст. та ролі у ньому Генеральних штатів.

План

1. Успіхи та невдачі централізації країни в першій половині XIV ст.
2. Скликання та особливості функціонування Генеральних штатів.
3. Особливості політичного розвитку Франції в другій половині XIV ст.
4. Завершення політичного об'єднання країни у XV ст.

МЕТОДИЧНІ ПОРАДИ

На початку XIV ст. королівський домен охоплював уже більшу частину країни і займав 3/4 території королівства, що дозволяло Філіппу IV претендувати на роль верховного сюзерена для всіх підданих країни. Проте, для досягнення цієї мети необхідно було провести цілий ряд заходів. Відтак, у **першому питанні** важливо висвітлити сутність змін в системі судочинства, військовій сфері, а також взаємовідносинах з католицькою церквою та в політиці щодо міст. Розкрийте роль легістів у протистоянні королівської влади з папством. Визначте наслідки конфлікту. Висловіть власну думку щодо успіхів і невдач королівської влади у справі централізації Франції в першій половині XIV ст.

Надзвичайно важливим є **друге питання** семінарського заняття, яке стосується виникнення станово-представницького органу влади – Генеральних штатів. Відразу наголосіть на тому, що ще з XIII ст. королі неодноразово скликали збори представників від міст і рицарів для вирішення фінансових питань. Існували свої станові представництва (штати) також і в окремих областях Франції, а Генеральними вони називалися тоді, коли на них збиралися представники станів усіх областей королівського домену. Лише після цього поясніть передумови і причини скликання власне Генеральних штатів 1302 р., визначте їх структуру та особливості функціонування. З'ясуйте їх вплив на політичне життя країни. Висловіть власну думку щодо принципу голосування “один стан – один голос”.

Характеризуючи у **третьому питанні** особливості політичного розвитку Франції в другій половині XIV ст., зосередьтеся на діяльності короля Карла V. Зокрема, проаналізуйте проведені ним реформи та дайте їм оцінку в контексті їхнього значення для королівської влади. Доведіть, що з кінця XIV ст. розпочалося посилення феодалного сепаратизму та визначте його наслідки для політичного розвитку Франції.

Розпочинаючи **четверте питання**, відразу зазначте, що завершення політичного об'єднання Франції у централізовану державу відбулося за правління Людовика XI. Визначте основну мету його політики. Поясніть, за що сучасники називали його “всесвітнім павуком”. Опишіть процес формування “Ліги суспільного блага” та її боротьбу з королем. Визначте роль герцога Карла Смільового у ній. Розкрийте зміст мирної угоди 1465 р. між королем і Лігою та поясніть, яким чином нею скористався Людовик XI. Доберіть факти, які дозволяють говорити про те, що наприкінці XV ст. політичний розвиток Франції спрямовувався в напрямку до абсолютної монархії.

Аудиторна робота

1. Організаційний момент.
2. Методи і прийоми роботи:
 - виконання письмової самостійної роботи (15 хв.) для закріплення матеріалу попередньої теми;
 - обговорення питань заняття (доповіді, доповнення і рецензування доповідей здобувачами вищої освіти);

- робота з джерелами (аналіз, синтез, доведення, спростування, порівняння, аргументація змісту навчального матеріалу);
 - виконання проблемних і творчих завдань (відповіді на додаткові запитання, участь у дискусії).
3. Перевірка, контроль і оцінка знань здобувачів вищої освіти (усна відповідь, самостійна робота, виконання завдань на понятійний апарат).
 4. Підведення підсумків заняття (узагальнення і систематизація матеріалу, висновки з теми заняття, виставлення оцінок).

Питання для самоконтролю:

1. *Визначте заходи Філіппа IV, які, на Вашу думку, сприяли зміцненню королівської влади та централізації країни.*
2. *Поясніть причини загострення відносин короля з папою римським та результати конфлікту.*
3. *Що Ви розумієте під поняттям “авіньйонський полон пап”.*
4. *Розкрийте причини скликання Генеральних штатів та визначте їх структуру.*
5. *Охарактеризуйте принципи організації та особливості функціонування Генеральних штатів.*
6. *З'ясуйте суть і значення Великого березневого ордонансу 1357 р.*
7. *Опишіть заходи короля Карла V для зміцнення королівської влади у Франції.*
8. *Визначте ознаки регіонального сепаратизму у Франції наприкінці XIV – на початку XV ст.*
9. *Проаналізуйте процес політичного об'єднання Франції в другій половині XV ст. та роль у ньому короля Людовика XI.*
10. *Знайдіть у політичному житті Франції кінця XV ст. зародки абсолютної монархії.*

СПИСОК ПРОПОНОВАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

Джерела:

1. Історія середніх віків. Практикум: навч. посібник / В. В. Гордієнко, Г. М. Гордієнко, І. І. Кривошея, О. О. Салата. Київ: КНТ, 2017. Частина II.
2. История средних веков [Хрестоматия] / сост. М. Стасюлевич. Санкт-Петербург, Москва, 2001. Т. 2.

3. Маслов Р. А. Письма Людовика XI как источник по истории присоединения герцогства Бургундия к Франции. *Вестник Башкирского университета*. 2005. № 1. С. 7-14. URL: <http://cyberleninka.ru/article/n/pisma-lyudovika-xi-kak-istochnik-po-istorii-prisoedineniya-gertsogstva-burgundiya-k-frantsii>

Підручники та посібники:

4. Балух В. О., Коцур В. П. Історія середніх віків. У 2-х т.: курс лекцій. Чернівці: ТОВ "Видавництво "Наші книги"", 2010. Т. 2: Високе і пізніє Середньовіччя.
5. Войтович Л., Козак Н., Овсінський Ю., Чорний М. *Medium aevum: середні віки: підручник для історичних спеціальностей ВУЗів / за ред. Л. В. Войтовича*. Львів: Тріада Плюс, 2010.
6. Гуревич А. Я., Харитонович Д. Э. *История средних веков: учебник*. Москва: Интерпракс, 1995.
7. Д'ячков С. В., Лиман С. І., Сорочан С. Б. *Історія середніх віків: навчально-методичний посібник*. Харків: ХНУ імені В. Н. Каразіна, 2006.
8. Петров Е. В. *Средневековая Европа: основные общественные процессы, управление, власть: учебное пособие*. Нижневартовск: Изд-во Нижневартовского гуманитарного ун-та, 2008. URL: <http://nvsu.ru/ru/Intellekt/1130/Petrov%20E.V.%20Srednevekovaya%20Evropa%20-%20Uchebnoe%20posobie%20-%202008.pdf>

Монографії та статті:

9. Ададуров В. *Історія Франції. Королівська держава та творення нації (від початків до кінця XVIII століття)*. Львів: вид-во УКУ, 2002.
10. Джеджула К. *Історія Франції*. Київ, 1954.
11. Доронина Л. Л. "Наставления Людовика XI" как источник для изучения представлений об идеальном государе во Франции второй половины XV века. *Новый век. История глазами молодых: сборник научных работ аспирантов и студентов СГУ*. Выпуск 1. URL: <http://svr-lit.niv.ru/svr-lit/articles/france/doronina-nastavleniya-lyudovika-xi.htm>
12. *История Франции / под ред. З. Манфреда*. Москва: Наука, 1972.
13. Малинин Ю. П. *Франция в эпоху позднего средневековья. Материалы научного наследия*. Санкт-Петербург: Издательство Санкт-Петербургского университета, 2008. URL: <https://litresp.ru/chitat/ru/%D0%9C/malinin-yurij-pavlovich/franciya-v-epohu-pozdnego-srednevekoviya-materiali-nauchnogo-naslediya>
14. Петрова В. *Людовик XI. История в школе*. 1994. № 4.
15. Плешкова С. А. *Французская монархия и церковь*. Москва, 1992.
16. Федорова А. Г. Политическая история Франции во второй половине XV в. в описании Ф. де Коммина. *Молодой ученый*. 2013. № 6. С. 632-634. URL: <https://moluch.ru/archive/53/7237/>

ТЕМА 8.

СТОЛІТНЯ ВІЙНА: ПРИЧИНИ, ПЕРЕБІГ ТА НАСЛІДКИ (1337 – 1453 рр.)

(4 год.)

Мета: сформувати у здобувачів вищої освіти чітке розуміння передумов і причин Столітньої війни, перебігу її основних етапів та історичних наслідків.

План

1. Причини, привід і початок Столітньої війни.
2. Перший період війни та його результати (1337 – 1360 рр.).
3. Перебіг та наслідки протистояння впродовж 1369 – 1415 рр.
4. Завершальний етап війни (1428 – 1453 рр.). Роль Жанни д'Арк.
5. Історичне значення Столітньої війни для Англії та Франції.

МЕТОДИЧНІ ПОРАДИ

Розглядаючи **перше питання** дуже важливо чітко структурувати причини до початку Столітньої війни: прагнення Франції ліквідувати англійські володіння в Аквітанії; суперництво за Фландрію; погіршення англо-французьких відносин через Шотландію, яка у протистоянні з Англією шукала союзу з Францією. Так само чітко визначте привід до війни та вкажіть, яка з двох сторін безпосередньо стала ініціатором розв'язання війни. Опишіть її початок.

У **другому питанні** охарактеризуйте перебіг першого етапу війни (опишіть перебіг битв біля Слейсі, Кресі і Пуатьє). Відомо, що він був повністю переможним для Англії. Поясніть, чим це було зумовлено? Зазначте, що військові поразки, полон короля, економічні труднощі в комплексі привели до масштабного народного невдоволення: Паризь-

кого повстання і Жакерії. Визначте їх наслідки. Окрему увагу зверніть на зміст укладеного в Бретиньї 1360 р. мирного договору між Францією і Англією та висловіть власну думку щодо його потенційної можливості перерости у тривалий мир. Завершуючи розгляд питання, з'ясуйте територіальні втрати Франції.

На початку **третього питання** поясніть, чому, за яких умов та з ініціативи якої сторони у 1369 р. відновилися військові дії. Визначте причини військових успіхів французів. Розкрийте умови перемир'я 1396 р. Висловіть власну думку з приводу того, чому маючи достатню військову потужність, Англія не наважувалася відновити військові дії з Францією аж до 1415 р. Яка ситуація дозволила англійському королю Генріху V саме у 1415 р. розірвати перемир'я і розпочати наступ. Опишіть перебіг битви при Азенкурі та проаналізуйте її вплив на обидві ворогуючі сторони. Розкрийте умови договору 1420 р. при Труа та їх значення для подальшого розвитку Англії і Франції. Також охарактеризуйте політику англійців на завойованих територіях та простежте її вплив на зміну військової тактики французів (початок партизанської війни, спроби узгодження і поєднання дій королівської армії і народного ополчення).

В межах **четвертого питання** охарактеризуйте перебіг військового протистояння між Англією і Францією на заключному етапі Столітньої війни. Важливо висвітлити роль та історичне значення Жанни д'Арк. Зокрема, зазначте, що саме під її впливом дофін Карл погодився на коронацію в Реймсі, в результаті чого авторитет короля зміцнився не лише в очах власного народу, але й на міжнародній арені. Проаналізуйте, за що Жанну д'Арк віддали під слідство інквізиційного суду та чому англійцям вкрай важливо було публічно її стратити. Також подумайте і скажіть, чому Карл VII не став на захист "Орлеанської діви"?

У **п'ятому питанні** проаналізуйте наслідки Столітньої війни окремо для Англії та Франції. Поясніть, чи можна однозначно говорити про перемогу однієї з них? Відповідь аргументуйте.

Аудиторна робота

1. Організаційний момент.
2. Методи і прийоми роботи:
 - обговорення питань заняття (доповіді, доповнення і рецензування доповідей студентами);

- робота з джерелами (аналіз, синтез, доведення, спростування, порівняння, аргументація змісту навчального матеріалу);
 - виконання проблемних і творчих завдань (відповіді на додаткові запитання, участь у дискусії).
3. Перевірка, контроль і оцінка знань здобувачів вищої освіти (усна відповідь, самостійна робота, виконання завдань на понятійний апарат).
 4. Підведення підсумків заняття (узагальнення і систематизація матеріалу, висновки з теми заняття, виставлення оцінок).

Питання для самоконтролю:

1. Проаналізуйте причини Столітньої війни.
2. Визначте привід до початку Столітньої війни.
3. Охарактеризуйте періодизацію війни.
4. Назвіть основні битви початкового етапу війни.
5. Поясніть, чим були зумовлені перемоги англійців на першому етапі війни.
6. З'ясуйте наслідки битви біля Пуатьє 1356 р.
7. Розкрийте переломне значення у війни битви при Азенкурі 1415 р.
8. Назвіть відомі Вам англо-французькі мирні договори за весь період протистояння.
9. Дайте оцінку ролі і значення у війні Жанни д'Арк.
10. Поясніть, яка зі сторін, на Вашу думку, здобула більше користі від війни для свого подальшого розвитку.

СПИСОК ПРОПОНОВАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

Джерела:

1. Історія середніх віків. Практикум: навч. посібник / В. В. Гордієнко, Г. М. Гордієнко, І. І. Кривошея, О. О. Салата. Київ: КНТ, 2017. Частина II.
2. История средних веков [Хрестоматия] / сост. М. Стасюлевич. Санкт-Петербург, Москва, 2001. Т. 2.
3. Хроники и документы времен Столетней войны / пер., сост., предисл., прим., указат., генеал. табл., карты М. В. Аникиева; под ред. Ю. П. Малинина. Санкт-Петербург: Изд-во С.-Петербур. ун-та, 2005.

Підручники та посібники:

4. Балух В. О., Коцур В. П. Історія середніх віків. У 2-х т.: курс лекцій. Чернівці: ТОВ "Видавництво "Наші книги"", 2010. Т. 2: Високе і пізнє Середньовіччя.
5. Войтович Л., Козак Н., Овсінський Ю., Чорний М. Medium aevum: середні віки. підручник для історичних спеціальностей ВУЗів / за ред. Л. В. Войтовича. Львів: Тріада Плюс, 2010.
6. Гуревич А. Я., Харитонович Д. Э. История средних веков: учебник. Москва: Интерпракс, 1995.
7. Д'ячков С. В., Лиман С. І., Сорочан С. Б. Історія середніх віків: навчально-методичний посібник. Харків: ХНУ імені В. Н. Каразіна, 2006.

Монографії та статті:

8. Берн А. Битва при Азенкуре. История Столетней войны с 1369 по 1453 год. Москва, 2004.
9. Берн А. Битва при Креси. История Столетней войны с 1337 по 1360 год. Москва, 2004.
10. Гутнова Е. В. Западноевропейский регион в XI – XV вв. URL: http://illmik.petrus.ru/chern_students/UMKD/Chapter_I/1_2_3/I.2.3.b.pdf
11. Левандовский А. П. Жанна д'Арк. 3-е изд.. Москва: Молодая гвардия, 2007.
12. Перруа Э. Столетняя война. Санкт-Петербург, 2002. URL: http://www.rulit.me/books/stoletnyaya-voyna-read-311169-1.html#section_2
13. Тогоева О. И. Жанна д'Арк и ее король: взгляд со стороны. Власть, общество, индивид в средневековой Европе / отв. ред. Н. А. Хачатурян; сост. О. С. Воскобойников; Ин-т всеобщ. истории РАН; МГУ им. М. В. Ломоносова. Москва: Наука, 2008.

ТЕМА 9.

ОСОБЛИВОСТІ СУСПІЛЬНО-ПОЛІТИЧНОГО РОЗВИТКУ НІМЕЧЧИНИ У XIV – XV ст.

Мета: сформувати у здобувачів вищої освіти систему чітких знань про визначальні риси та особливості соціально-економічного і політичного розвитку Німеччини у XIV – XV ст.

План

1. Соціально-економічний розвиток Німеччини у XIV – XV ст.
2. Проблема юридичного затвердження політичної роздробленості Німеччини. “Золота булла”.
3. Опозиційні настрої бюргерства, вимоги посилення центральної влади та їх вплив на політичний розвиток Німеччини.
4. Німеччина за Фрідріха III: спроби реформ та їх результати.

МЕТОДИЧНІ ПОРАДИ

Розглядаючи **перше питання**, насамперед слід з’ясувати вплив роздробленості країни на економічне становище (занепад / піднесення), після чого важливо розкрити роль міст у соціально-економічному житті Німеччини. Поясніть причини слабого зв’язку між містами та відсутності єдиного внутрішнього ринку. Окрему увагу зверніть на поширення торгово-грошових відносин, їх вплив на соціальне становище населення міст та сільськогосподарської округи. Охарактеризуйте причини формування союзів міст: Ганзейського і Швабського. Визначте, чому

жоден з них не став потенційним економічним і політичним центром об'єднання Німеччини. Розкрийте нові явища в економічному розвитку країни у XV ст. Обов'язково з'ясуйте роль і значення такого явища як “ножиці цін”.

У **другому питанні**, перш ніж розкривати сутність “Золотої булли”, варто проаналізувати характерні особливості політичного розвитку країни. Поясніть причини посилення влади територіальних князів і послаблення позицій імператора. Опишіть роль і значення рейхстагу і лантагів. З'ясуйте, чому вони не стали провідниками імператорської влади на місцях. Окремо зупиніться на повноті влади курфюрстів і лише після того поступово переходьте до висвітлення причин прийняття Карлом IV “Золотої булли”. Детально розкрийте її сутність та дайте власну оцінку її значення для політичного розвитку Німеччини.

На початку **третього питання** поясніть, чому опозиційні настрої формувалися саме в середовищі бюргерства та в якій формі вони себе виявили (релігійний рух містиків). Обов'язково розкрийте зміст та значення політичного памфлету “Реформація імператора Сигізмунда”. Зокрема, з'ясуйте, чим була викликана вимога заміни станових привілеїв системою державних прав і обов'язків, а також повернення до общинного ладу. Проаналізуйте важливість названих вимог в контексті їх значення для політичного розвитку країни.

В межах **четвертого питання** охарактеризуйте суспільно-політичне становище Німеччини при Фрідріхові III. Визначте причини зацікавленості німецьких князів у проведенні імперської реформи. Розкрийте її сутність та перешкоди на шляху реалізації. Доведіть, що пропонувана реформа означала насправді не ліквідацію політичної роздробленості, а її закріплення.

Аудиторна робота

1. Організаційний момент.
2. Методи і прийоми роботи:
 - обговорення питань заняття (доповіді, доповнення і рецензування доповідей студентами);
 - робота з джерелами (аналіз, синтез, доведення, спростування, порівняння, аргументація змісту навчального матеріалу);

- виконання проблемних і творчих завдань (відповіді на додаткові запитання, участь у дискусії).
3. Перевірка, контроль і оцінка знань здобувачів вищої освіти (усна відповідь, самостійна робота, виконання завдань на понятійний апарат).
 4. Підведення підсумків заняття (узагальнення і систематизація матеріалу, висновки з теми заняття, виставлення оцінок).

Питання для самоконтролю:

1. Поясніть вплив роздробленості на економічний розвиток Німеччини XIV – XV ст.
2. Визначте перешкоди на шляху формування єдиного загальнонімецького внутрішнього ринку.
3. Опишіть вплив на соціально-економічне становище Німеччини поширення торгово-грошових відносин.
4. Розкрийте сутність та напрямки діяльності Ганзейського союзу.
5. Поясніть, чому Ганзейський союз не міг стати центром об'єднання Німеччини.
6. Доведіть нерівномірність економічного розвитку Німеччини.
7. Поясніть причини слабких економічних зв'язків між регіонами Німеччини.
8. Визначте характерні особливості політичного розвитку Німеччини на межі XIV – XV ст.
9. Опишіть роль рейхстагу у політичному житті Німеччини.
10. Розкрийте роль та значення у політичному житті курфюрстів.
11. Поясніть причини прийняття, зміст та значення для політичного розвитку країни “Золотої булли”.
12. Охарактеризуйте повноваження німецьких князів згідно “Золотої булли”.
13. З'ясуйте причини поширення в Німеччині опозиційних настроїв в середовищі бюргерства.
14. Розкрийте зміст та значення політичного памфлету “Реформація імператора Сигізмунда”.
15. Опишіть зміст та визначте значення імперської реформи за часів Фрідріха III.

СПИСОК ПРОПОНОВАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

Джерела:

1. Історія середніх віків. Практикум: навч. посібник / В. В. Гордієнко, Г. М. Гордієнко, І. І. Кривошея, О. О. Салата. Київ: КНТ, 2017. Частина II.
2. История средних веков [Хрестоматия] / сост. М. Стасюлевич. Санкт-Петербург, Москва, 2001. Т. 2.

Підручники та посібники:

3. Балух В. О., Коцур В. П. Історія середніх віків. У 2-х т.: курс лекцій. Чернівці: ТОВ "Видавництво "Наші книги"", 2010. Т. 2: Високе і пізнь Середньовіччя.
4. Войтович Л., Козак Н., Овсінський Ю., Чорний М. Medium aevum: середні віки: підручник для історичних спеціальностей ВУЗів / за ред. Л. В. Войтовича. Львів: Тріада Плюс, 2010.
5. Гуревич А. Я., Харитонович Д. Э. История средних веков: учебник. Москва: Интерпракс, 1995.
6. Д'ячков С. В., Лиман С. І., Сорочан С. Б. Історія середніх віків: Навчально-методичний посібник. Харків: ХНУ імені В. Н. Каразіна, 2006.

Монографії та статті:

7. Боева С. М. Феодалізм у Західній Європі: генезис, характерні риси, тенденції розвитку. *Сторінки історії: збірник наукових праць*, 2018. № 46. С. 16–29. URL: <http://historypages.kpi.ua/article/view/136721>
8. Бойцов М. А. Золотая булла 1356 г. и королевская власть в Германии во II половине XIV в. *Средние века*. 1989. № 52.
9. Вонсович Л. В. Королевская власть в средневековой Германии. *Проблемы истории стародавнего света и средних веков*: матеріялы навуковай рэспубліканскай канферэнцыі памяці акадэмікаў М. М. Нікольскага і У. М. Перцава, 15-16 лістапада 1999 г., Мінск. Мінск: БДУ, 2000. Вып. 3. URL: <http://elib.bs.by/bitstream/123456789/166664/1/Vonsovich.pdf>
10. Лексин И. В. Территориальное устройство Германского королевства и Священной Римской империи. *Российский юридический журнал*. 2009. № 1. URL: <https://studylib.ru/doc/2035052/i.-v.-leksin--territorial.-noe-ustrojstvo>

ТЕМА 10.

СОЦІАЛЬНО- ЕКОНОМІЧНИЙ І ПОЛІТИЧНИЙ РОЗВИТОК ІТАЛІЇ

(2 год.)

Мета: сформувати у здобувачів вищої освіти систему чітких знань про визначальні риси та особливості соціально-економічного і політичного розвитку Італії.

План

1. Особливості та специфіка економічного розвитку Північної, Середньої й Південної Італії та Сицилії.
2. Формування міських комун та їх політичний устрій.
3. Боротьба міст проти німецьких імператорів та її результати.
4. Роль та місце в суспільно-політичному та економічному житті Італії Папської області.

МЕТОДИЧНІ ПОРАДИ

З'ясування **першого питання** слід розпочати з визначення особливостей і специфіки економічного розвитку різних регіонів Італії (Північної, Середньої й Південної). Наголосіть, що в XI – XII ст. Італія залишалася економічно і політично роздробленою країною, а найбільш розвинутою частиною держави були Ломбардія і Тоскана, де розпочався швидкий розвиток міст. Визначте роль демографічного зростання. Простежте взаємозв'язок між розвитком товарно-грошових відносин та суттєвими змінами в аграрному устрої і становищі селянства. Поясніть суть та значення процесу комутації ренти.

У **другому** питанні охарактеризуйте шляхи формування міських комун. Розкрийте особливості функціонування Колегії консулів. Доведіть, що до кінця XII ст. міста-комун перетворилися в самостійні міські республіки. Опишіть соціальну структуру міських комун. З'ясуйте, яким чином розширення міської влади на територію сільськогосподарської округи впливало на могутність великих землевласників. Як Ви вважаєте, чи означав розквіт міських комун знищення в Італії старих соціально-економічних порядків. Поясніть, чому найбільш розвинуті міста Північної Італії не стали центрами об'єднання країни.

Розпочинаючи висвітлення **третього питання**, необхідно чітко визначити, що було найбільшою загрозою для італійських міст в умовах німецької агресії. Для цього слід детально проаналізувати суть Ронкальських постанов 1158 р. Проаналізуйте причини значної переваги Ломбардської ліги над військами Фрідріха I у битві біля Леньяно у 1176 р. Визначте наслідки перемоги для італійських міст, зокрема поясніть особливості політичної системи міського поліцентризму та висловіть власну оцінку цього явища для соціально-економічного й політичного розвитку всієї Італії.

В **четвертому** питанні теми детально проаналізуйте роль та місце в суспільно-політичному й економічному житті Італії Папської області. Визначте вплив на її становище європейської політики папства. Поясніть позицію папства щодо питання надання містам самоврядування. Висловіть власне розуміння “реакційного характеру політики папства щодо міст”.

Аудиторна робота

1. Організаційний момент.
2. Методи і прийоми роботи:
 - виконання письмової самостійної роботи (15 хв.) для закріплення матеріалу попередньої теми;
 - обговорення питань заняття (доповіді, доповнення і рецензування доповідей студентами);
 - робота з джерелами (аналіз, синтез, доведення, спростування, порівняння, аргументація змісту навчального матеріалу);
 - виконання проблемних і творчих завдань (відповіді на додаткові запитання, участь у дискусії).

3. Перевірка, контроль і оцінка знань здобувачів вищої освіти (усна відповідь, самостійна робота, виконання завдань на понятійний апарат).
4. Підведення підсумків заняття (узагальнення і систематизація матеріалу, висновки з теми заняття, виставлення оцінок).

Питання для самоконтролю:

1. Охарактеризуйте специфіку економічного розвитку Північної, Середньої й Південної Італії.
2. Поясніть вплив роздробленості на економічний розвиток Італії.
3. Простежте роль демографічного зростання на економічний розвиток країни.
4. Визначте суть та значення процесу комутації ренти.
5. Охарактеризуйте зміни в аграрному устрої та становищі селянства. Їх взаємозв'язок з торгівельно-грошовими відносинами.
6. Проаналізуйте основні шляхи формування міських комун.
7. Розкрийте сутність політичного устрою міських комун в Італії.
8. Визначте причини успіху італійських міст у боротьбі з німецькою агресією.
9. Поясніть особливості політичної системи міського поліцентризму в Італії.
10. Охарактеризуйте специфіку становища Папської області в Італії.

СПИСОК ПРОПОНОВАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

Джерела:

1. Історія західноєвропейського Середньовіччя: хрестоматія / упорядн. М. О. Рудь. Київ: Либідь, 2005. 654 с.
2. Історія середніх віків. Практикум: навч. посібник / В. В. Гордієнко, Г. М. Гордієнко, І. І. Кривошея, О. О. Салата. Київ: КНТ, 2017. Частина II.
3. Історія Середніх віків. Онлайн хрестоматія. URL: <https://sites.google.com/view/history-of-the-middle-ages/12>
4. История средних веков [Хрестоматия] / сост. М. Стасюлевич. Санкт-Петербург, Москва, 2001. Т. 2.

Підручники та посібники:

5. Балух В. О., Коцур В. П. Історія середніх віків. У 2-х т.: курс лекцій. Чернівці: ТОВ "Видавництво "Наші книги"", 2010. Т. 2: Високе і пізнє Середньовіччя.
6. Войтович Л., Козак Н., Овсінський Ю., Чорний М. *Medium aevum: середні віки: підручник для історичних спеціальностей ВУЗів / за ред. Л. В. Войтовича.* Львів: Тріада Плюс, 2010.
7. Гуревич А. Я., Харитонович Д. Э. *История средних веков: учебник.* Москва: Интерпракс, 1995.
8. Д'ячков С. В., Лиман С. І., Сорочан С. Б. *Історія середніх віків: навчально-методичний посібник.* Харків: ХНУ імені В. Н. Каразіна, 2006.
9. Кеда М. К. *Практикум з історії Середніх віків країн Європи та Америки: навчально-методичний посібник для студентів пед. вишів.* Чернігів: Вид. Лозовий В. М., 2011. 264 с.

Монографії та статті:

10. *История Европы / под ред. Е. В. Гутновой.* Москва, 1992. Т. 2.
11. *История средних веков / под ред. С. Н. Карпова.* Москва, 1998.
12. Сидорчук Н. *Італійські університети в XI-XIII століттях. Актуальні проблеми професійно-педагогічної освіти та стратегії розвитку: зб. наук. праць / за заг. ред. О. А. Дубасенюк, Л. В. Калініної, О. Є. Антонової.* Житомир: Вид-во ЖДУ, 2006. С. 173–176.
13. Срібняк І. В. *Італія / Italia: короткий нарис історії: навч. посібник.* Рим-Київ: Consortium scientifico-éducatif international Lucien Febvre, 2019. 206 с. URL: https://elibrary.kubg.edu.ua/id/eprint/27567/1/I_Sribnyak_Italia_2019_IFF.pdf
14. Тарле Е. В. *История Италии в средние века.* Москва, 2003.

ТЕМА 11.

МІСЦЕ ТА РОЛЬ В ЖИТТІ ЄВРОПИ XI – XV ст. ХРИСТІАНСЬКОЇ ЦЕРКВИ

(4 год.)

Мета: сформувати у здобувачів вищої освіти чітке усвідомлення місця, ролі та значення церкви в житті Європи XI – XV століть.

План

1. Концепція папської теократії: становлення та сутність
2. Роль католицьких орденів в житті середньовічної Європи.
3. Еволюція християнського вчення впродовж XI – XV ст.
4. Створення та діяльність інквізиції.
5. Проблема занепаду ролі та впливу папства в XIV – XV ст.

МЕТОДИЧНІ ПОРАДИ

Результатом боротьби проти світської інвеститури, яка розпочалася за часів папи Григорія VII, стало значне послаблення залежності церкви від світської влади. Наслідком цього стало вироблення папою концепції папського універсалізму – “папської теократії”. Тому **перше питання** варто розпочати з визначення власне процесу її становлення та визначення сутності (ідея непогрішності пап, вчення про “скарбницю церкви”, практика поширення індульгенцій тощо). Зробіть порівняльний аналіз цієї доктрини з ідеєю світського універсалізму, яка брала початок з теорії римського універсалізму.

У **другому питанні** чітко структуруйте католицькі ордени, розкрийте сутність їх статутів та визначте вплив на владу папства. Висловіть власну думку щодо ролі і значення чернецтва у культурному і духовному відродженні Європи.

Найскладнішим в межах даної теми є **третє питання**, яке стосується еволюції християнського вчення упродовж XI – XV ст. Зазначте, що саме в названий період часу утвердилася зміна сутності ранньохристиянського способу богослужіння, зокрема богословського розуміння набуло поняття “таїнство”. Простежте еволюцію поглядів на різні таїнства. Окремо розкрийте ключові зміни у покайній дисципліні.

Завдання **четвертого питання** полягає в тому, щоб висвітлити процес утворення та діяльності інквізиції. Простежте еволюцію практики боротьби з єретиками з часів перших християнських імператорів IV – V ст., причому поясніть, чому процес примусу єретика до відмови від своїх переконань трактувався в якості “акту милосердя і любові до нього”. Охарактеризуйте власне процес функціонування інквізиції. Доведіть, що інквізиція використовувалася не лише в якості інструменту боротьби з єрессю, але й з політичною та економічною метою. Поясніть, кому це було вигідно?

У **п'ятому питанні** чітко визначте комплекс причин, факторів і чинників, які, на Ваш погляд, спричинили процес поступового занепаду впливу папства у XIV – XV ст. Зокрема, проаналізуйте роль посилення централізованих держав (Англії та Франції), політики самих пап – Григорія VII, Інокентія III і Боніфація VIII, хрестових походів, “авіньйонського полону”, розвитку світської освіти тощо.

Аудиторна робота

1. Організаційний момент.
2. Методи і прийоми роботи:
 - обговорення питань заняття (доповіді, доповнення і рецензування доповідей студентами);
 - робота з джерелами (аналіз, синтез, доведення, спростування, порівняння, аргументація змісту навчального матеріалу);
 - виконання проблемних і творчих завдань (відповіді на додаткові запитання, участь у дискусії).

3. Перевірка, контроль і оцінка знань здобувачів вищої освіти (усна відповідь, самостійна робота, виконання завдань на понятійний апарат).
4. Підведення підсумків заняття (узагальнення і систематизація матеріалу, висновки з теми заняття, виставлення оцінок).

Питання для самоконтролю:

1. *Розкрийте сутність та основні складові концепції папської теократії.*
2. *Визначте спільні та відмінні риси концепцій папської теократії та світського універсалізму.*
3. *Проаналізуйте вплив орденів на владу папства у Європі.*
4. *Розкрийте роль чернецтва у культурному і духовному житті середньовічної Європи.*
5. *Опишіть процес еволюції християнського вчення впродовж XI–XV ст.*
6. *Поясніть причини виникнення інквізиції та основні напрямки її діяльності.*
7. *З'ясуйте комплекс причин занепаду ролі та впливу папства в Європі у XIV–XV ст.*

СПИСОК ПРОПОНОВАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

Джерела:

1. Гордієнко В. В., Гордієнко Г. М. Кривошея І. І. Історія середніх віків. Практикум: навч. посібник. Умань: Видавничо-поліграфічний центр «Візаві», 2013. Ч. І.
2. Історія Середніх віків. Онлайн хрестоматія. URL: <https://sites.google.com/view/history-of-the-middle-ages/12>
3. Історія середніх віків. Практикум: навч. посібник / В. В. Гордієнко, Г. М. Гордієнко, І. І. Кривошея, О. О. Салата. Київ: КНТ, 2017. Частина II.
4. История средних веков [Хрестоматия] / сост. М. Стасюлевич. Санкт-Петербург, Москва, 2001. Т. 1.
5. Практикум з історії Середніх віків / В. О. Балух, О. В. Балух, В. П. Коцур. Чернівці: Наші книги, 2016. 423 с.

Підручники та посібники:

6. Балух В. О., Коцур В. П. Історія середніх віків. У 2-х т.: курс лекцій. Чернівці: ТОВ «Видавництво «Наші книги»», 2010. Т. 2: Високе і пізнє Середньовіччя.

7. Войтович Л., Козак Н., Овсінський Ю., Чорний М. *Medium aevum: середні віки: підручник для історичних спеціальностей ВУЗів / за ред. Л. В. Войтовича.* Львів: "Тріада Плюс", 2010.
8. Гуревич А. Я., Харитонович Д. Э. *История средних веков: учебник.* Москва: Интерпракс, 1995.
9. Д'ячков С. В., Лиман С. І., Сорочан С. Б. *Історія середніх віків: навчально-методичний посібник.* Харків: ХНУ імені В. Н. Каразіна, 2006.

Монографії та статті:

10. Арнаутова Ю. Е. *Инвеститура в церкви: идея, практика, значение. Средние века.* 2011. Вып. 72 (1-2).
11. Боднарюк Б. *Сутність та соціальна база формування орденських чернечих корпорацій Європи у VI – XIII сторіччях.* Київ: Поліграф. д-ця Ін-ту іст., 1995.
12. Лінч Дж. *Середньовічна церква: Коротка історія.* Київ, 1994.
13. Лозинский С. Г. *История папства.* Москва: Из-во политической литературы, 1986.
14. Мельвиль М. *История ордена тамплиеров.* Санкт-Петербург, 2003.
15. Онищук С. В. *Конкордатна система – модель відносин між церквою та державою. Державне управління: теорія та практика.* 2013. № 2. URL: <http://www.academy.gov.ua/ej/ej18/PDF/29.pdf>

МОДУЛЬНА КОНТРОЛЬНА РОБОТА ТА ВИМОГИ ДО ЇЇ НАПИСАННЯ

З навчальної дисципліни здобувачі вищої освіти виконують одну модульну контрольну роботу, яка розрахована на одну академічну годину.

Виконання студентами МКР спрямоване на всебічну і комплексну перевірку обсягу, рівня та якості засвоєння ними всього навчального матеріалу, виявлення умінь структурувати й аналізувати джерела з історії середніх віків.

Зміст МКР та критерії її оцінювання визначаються робочою програмою з навчальної дисципліни. Власне критерії оцінювання доводяться до відома здобувачів вищої освіти безпосередньо перед виконанням МКР.

Звертаємо увагу, що до написання модульної контрольної роботи допускаються всі студенти, незалежно від рівня успішності на попередніх заняттях.

Здобувачі вищої освіти, які за результатами виконання МКР отримали рейтинговий бал, менший 60 % від максимальної кількості балів, виділених на даний вид роботи, а також ті, що не з'явилися для її виконання або не виконали завдань МКР, вважаються такими, що мають академічну заборгованість за результатами поточного контролю, ліквідація якої є обов'язковою.

Оцінювання модульної контрольної роботи (25 балів)

Модульна контрольна робота є обов'язковою складовою підсумкового контролю навчальних досягнень здобувачів вищої освіти ОС "Магістр" з освітнього компоненту "Український політичний проєкт XVII ст.: становлення інституту влади (європейський вимір)". Вона розрахована на 1 год. і складається з 5 завдань у кожному варіанті: 1 і 2 питання – 8 і 10 балів відповідно, 3 питання – 5 балів, 4 і 5 – по 1 балу (всього – 25 балів).

Критерії оцінювання

Шкала ECTS	Бали	Критерії оцінювання
«відмінно»	22–25 балів	Здобувач вищої освіти у відповідях на питання демонструє глибокі знання, повною мірою володіє матеріалом, що дозволяє виявляти розуміння змісту предмету, його основних положень, категоріального апарату тощо, може обґрунтувати свої судження, аргументуючи правильну відповідь, логічно та послідовно формулює текст відповіді на поставлене завдання.
«добре»	18–21 балів	Результати відповідей здобувача вищої освіти відповідають тим самим вимогам, що й для оцінки «відмінно», але при цьому здобувач допускає певні неточності та незначні помилки. Здобувач володіє матеріалом, правильно відповідаючи на поставлені завдання, логічно формулює відповіді, намагаючись аргументувати їх.
«задовільно»	15–17 балів	Відповіді здобувача вищої освіти на питання дозволяють виявити знання і розуміння основних положень предмета, певне володіння категоріальним апаратом, проте характеризуються фрагментарністю, відсутністю повноти та аргументованості. Здобувач допускає помилки при відповідях на питання, не вміє достатньо обґрунтувати свої судження.
«незадовільно»	0–14 балів (не зараховано)	Відповіді здобувача вищої освіти на питання не виявили знань та розуміння основних положень предмета, що спричинило значну кількість помилок або, взагалі, повну/часткову відсутність відповідей. Здобувач не вміє логічно побудувати відповідь, обґрунтувати свої судження, плутається у розумінні категоріального апарату тощо.

Основні питання до МКР

1. Історичні передумови виникнення та еволюції міст у Західній Європі.
2. Основні передумови, причини та привід до хрестових походів.
3. Перший хрестовий похід: організація, хід та результати.
4. Держави хрестоносців на Сході.
5. Духовно-рицарські ордени: мета створення та значення діяльності.
6. Другий, третій та четвертий походи: хід та наслідки.
7. Причини невдач хрестових походів. Їх історичне значення для Заходу та Сходу.

8. Поясніть причини і привід до початку Столітньої війни.
9. Історичне значення Столітньої війни для Англії та Франції.
10. Сутність судової, військової та грошової реформ Людовіка IX.
11. Державні перетворення Вільгельма I.
12. Державотворчі заходи Генріха I (1100-1135).
13. Реформаторська діяльність Генріха II Плантагенета та її результати (1154-1189).
14. Іоанн Безземельний. “Велика хартія вольностей” і встановлення баронської олігархії.
15. Громадянська війна 1263-1267 рр. та виникнення парламенту в Англії.
16. Причини скликання та особливості функціонування Генеральних штатів у Франції.
17. Державотворчі заходи Філіппа II та їх результати.
18. Боротьба італійських міст проти німецьких імператорів та її результати.
19. Зміст та значення для політичного розвитку Німеччини “Золотої булли”.
20. Причини занепаду ролі та впливу папства в XIV – XV ст.

Ключові поняття до МКР: альбігойці, “щитові гроші”, “чомпі”, “ордалії”, “манор”, інтердикт, бальяжі, віллани, анафема, вексель, джентрі, лантаг, індульгенція, нунцій, прево, домен.

ПЕРЕЛІК ЗАВДАНЬ САМОСТІЙНОЇ РОБОТИ ТА МЕТОДИЧНІ ПОРАДИ ДО ЇХ ВИКОНАННЯ. ТЕМИ РЕФЕРАТІВ І МЕТОДИЧНІ ПОРАДИ ДО ЇХ НАПИСАННЯ

Реферат – один із важливих видів самостійної роботи здобувачів вищої освіти. Підготовка і написання реферату сприяє виробленню навичок самостійного аналізу джерел та наукової літератури, систематизації і структуризації матеріалу та його стислого викладу. Першим кроком на шляху написання реферату є вибір однієї з запропонованих викладачем тем курсу (дивись перелік тем рефератів).

Робота над рефератом розпочинається зі складання бібліографії та її опрацювання. Для того, щоб вміти правильно працювати з підібраними джерелами і науковою літературою, необхідно дотримуватись ряду правил, основним з яких є свідоме засвоєння прочитаного, а не механічне заучування. Для початку потрібно ознайомитись зі змістом книги і вступом до неї, що дасть можливість зорієнтуватися та скласти уявлення про питання, які в ній висвітлюються. Потім здійсніть всебічне ознайомлення з матеріалом і розпочинайте його глибоке опрацювання. Неодмінним правилом при цьому є з'ясування суті незрозумілих понять, термінів, визначень, для чого слід залучати різні довідкові видання.

Необхідно також сформулювати зміст реферату, в якому передбачити вступ, кілька пунктів основної частини і висновки.

У “Вступі” варто охарактеризувати стан висвітлення проблеми в науковій літературі, об’єкт, предмет, мету та завдання роботи.

В “Основній частині” потрібно розкрити зміст кожного питання у логічній послідовності з елементами самостійного аналізу матеріалу, що подається в рефераті. Писати слід сучасною українською мовою, короткими чіткими фразами. Цитати варто брати в лапки і зазначати в посиланні, з якого джерела вони запозичені, обов’язково вказуючи номер сторінки.

У “Висновках” підводиться підсумок з теми в цілому, робляться узагальнення.

В кінці реферату подається список використаних джерел і літератури.

Реферат повинен мати обсяг 8–10 сторінок друкованого комп'ютерного тексту, полуторний інтервал з полями 1,5 см (праворуч), 3 см (ліворуч), 2 см (зверху) і не менше 2 см (знизу). На сторінці має бути 30 рядків. На обкладинці реферату зазначаються: назва закладу вищої освіти, прізвище, ім'я та по-батькові здобувача вищої освіти, кафедра, тема реферату, назва дисципліни, факультет, курс, група, форма навчання. Реферати здаються на кафедру всесвітньої історії, після чого викладач перевіряє їх.

Необхідно пам'ятати: у випадку виникнення труднощів під час підготовки до написання реферату кожен здобувач вищої освіти може звернутись за консультацією до викладача кафедри всесвітньої історії, який забезпечує викладання цього курсу.

Тематика самостійної роботи (рефератів)

1. Роль католицьких орденів в житті середньовічної Європи.
2. Торгівля і кредит у Західній Європі в XI – XV ст.
3. Еволюція цехового ладу в XIV – XV ст.
4. Побут середньовічних міст Західної Європи.
5. Західноєвропейські теорії походження середньовічних міст.
6. Держави хрестоносців на Сході.
7. Організація ремесла в англійському середньовічному місті.
8. Релігійно-етичні погляди Яна Гуса.
9. Єретичні рухи в Західній Європі в XII – XV ст.
10. Культура Англії XI – XIII ст.
11. Культурне життя Франції XI – XIII ст.
12. Середньовічне місто та його боротьба за самоврядування.
13. Розвиток військово-чернечих орденів у XII – XIII ст.
14. Побут і традиції імператорського двору Візантії в XI ст.
15. Суспільно-політичні погляди Фоми Аквінського.
16. Рицарство як соціокультурний феномен середньовіччя.
17. Сакральний характер королівської влади в середньовіччі.
18. Англійське селянство XIII – XIV ст. Повстання Уота Тайлера.

19. Повстання Дольчіно в Італії та єретичні рухи XIII – XIV ст.
20. Громадянська війна в Англії та виникнення парламенту.
21. Правління Фрідріха II Штауфена і формування системи територіальних князівств в Німеччині.
22. Італійська політика Фрідріха I Барбароси та її наслідки.
23. “Золота булла” Карла IV: сутність та історичне значення.
24. Правовий статус, організаційна структура та навчальний процес в середньовічних університетах.
25. Суспільно-політичні та релігійні погляди таборитів і чашників у Чехії.
26. Папство і організація першого хрестового походу.
27. Англія після нормандського завоювання.
28. Проблема занепаду ролі та впливу папства в XIV – XV ст.
29. Західноєвропейська наука XI – XV ст.
30. Література і мистецтво Раннього італійського Відродження

ПИТАННЯ ДО ЕКЗАМЕНУ Й РЕКОМЕНДАЦІЇ ЩОДО ПІДГОТОВКИ ДО НЬОГО

Іспит з курсу передбачає перевірку Ваших знань, а також вмінь використовувати їх у контексті подій і процесів середньовічної історії. На ньому маєте проявити не стільки свої здібності запам'ятовувати конкретні факти, скільки спроможність їх пояснювати й аналізувати, оперувати ними. Слід показати знання першоджерел, історіографії проблем, вміння критичного аналізу їх інформаційного потенціалу. Відповідь має бути логічною, аргументованою, цілісною; розкривати зміст питання; засвідчувати Ваше вміння робити узагальнення й висновки. Супроводжуйте її роботою з історичною картою. Обов'язково оперуйте хронологією, історичними термінами й поняттями.

1. Готуватися до іспиту доцільно упродовж всього часу вивчення освітнього компоненту. Тому варто ознайомитися зі змістом навчальної програми курсу, а при вивченні відповідного матеріалу складати розгорнутий конспект з теми, яку потрібно здавати на іспиті.

2. Бажано, аби до завершення занять з курсу у Вас вже були опрацьовані всі його теми. Якщо з певних причин не встигли цього зробити, то у дні відведені на підготовку до іспиту розпочинайте з вивчення тих питань, які знаєте найгірше. Найкраще при цьому дотримуватися хронологічної послідовності. Кожного дня спочатку займайтеся з'ясуванням питань, а в кінці дня повторіть все те, що вивчили.

3. При опрацюванні кожного питання радимо спочатку сформулювати план відповіді, а потім послідовно, у відповідності до пунктів плану, запам'ятовувати його зміст. Продумайте вступ і висновки. З'ясуйте, що можна включити у відповідь з додаткового вивчення джерел.

Білет екзамену складається з трьох теоретичних питань, перші два з яких оцінюються по 14 балів, а третє – 12 балів.

Питання екзаменаційного білета оцінюються відповідно до таких критеріїв:

Оцінка	Вимоги
«Відмінно» 40-35 балів	Здобувач вищої освіти виявляє глибокі фундаментальні теоретичні знання, повно викладає вивчений матеріал, розуміє можливість різних тлумачень однієї і тієї ж проблеми, вміє оцінювати аргументи для її доведення, формулює своє бачення проблеми, виявляє розуміння матеріалу, може обґрунтовувати свої судження, застосовувати знання на практиці у нестандартних ситуаціях, наводити необхідні приклади, викладає матеріал логічно, послідовно, вживає мовні засоби відповідно до норм української літературної мови.
«Добре» 34-29 балів	Якщо відповідь здобувача вищої освіти відповідає тим самим вимогам, що і для оцінки «відмінно», але при цьому студент допускає 1-2 помилки, які сам виправляє, і 1-2 недоліки в послідовності викладу матеріалу та мовному оформленні висловлювання. Здобувач вищої освіти вміє наводити власні приклади на підтвердження нових думок, може застосовувати вивчений матеріал у стандартних та дещо змінених ситуаціях.
«Задовільно» 28-24 балів	Якщо здобувач вищої освіти виявляє знання і розуміння основних положень предмета, але викладає матеріал неповно і допускає неточності у визначенні понять; не вміє досить глибоко і доказово обґрунтовувати свої судження і наводити приклади; викладає матеріал непослідовно і допускає помилки в мовному оформленні викладу.
«Незадовільно» 23 бали і менше	Якщо здобувач вищої освіти виявляє незнання більшої частини вивченого матеріалу, не володіє методичним апаратом, допускає помилки у формулюванні понять, які спотворюють їх зміст, не вміє самостійно побудувати систему вивчення певних тем, хаотично і невпевнено викладає матеріал.

Здобувачі вищої освіти, які мають академічну заборгованість за результатами поточного контролю, не допускаються до екзамену. Вони допускаються до екзамену після ліквідації академічної заборгованості за результатами поточного контролю. Вважається, що здобувач вищої освіти підготувався до екзамену, якщо рейтингова оцінка за його результатом більша або дорівнює 24 балам. Здобувачам вищої освіти, які

за екзамен отримали незадовільну оцінку, дозволяється ліквідувати академічну заборгованість після належної підготовки. Ліквідація академічної заборгованості за результатами семестрового контролю дозволяється до початку наступного семестру в час, визначений графіком ліквідації академічної заборгованості та допускається не більше двох разів з навчальної дисципліни: один раз викладачеві, другий – комісії, яка створюється за розпорядженням декана факультету.

Питання до іспиту

1. Предмет, завдання і періодизація історії середніх віків.
2. Господарство давньогерманських племен.
3. Суспільний лад давньогерманських племен.
4. Варварські завоювання та їхнє історичне значення.
5. Основні типи ранньоевропейських державних утворень.
6. Утворення Франкської держави в V ст.
7. Господарство і суспільний лад франків у VI – VII ст.
8. Реформи Карла Мартелла та їхнє значення.
9. Зовнішня політика Карла Великого й утворення імперії франків.
10. Розвиток суспільних відносин в епоху Каролінгів (ієрархія, імунітети, прекарії, комендації).
11. Розпад імперії Каролінгів та його причини.
12. Основні риси суспільних відносин Західної Європи до кінця XI ст.
13. Набіги арабів, угорців і норманів на Західну Європу в VIII – X ст.
14. Утворення стану залежних селян у Західній Європі і його становище в IX – XI ст.
15. Характеристика сеньйоріально-васальних відносин у IX – XI ст.
16. Побут і суспільна свідомість знаті у IX – XI ст.
17. Політична роздробленість Франції в IX – XI ст. і політика перших Капетингів.
18. Суспільний лад англо-саксонських королівств у період раннього середньовіччя.
19. Датські завоювання та їхня роль в історії Англії.
20. Особливості розвитку суспільних відносин та процесу державотворення в Німеччині.
21. Політика короля Оттона I і утворення Німецької імперії.
22. Ключнійський рух.

23. Боротьба римських пап і німецьких імператорів за інвеституру.
24. Особливості соціально-економічного розвитку Візантійської імперії в IV – VII ст.
25. Державний устрій Візантії.
26. Церква і єресі в ранньосередньовічній Візантії.
27. Політика імператора Юстиніана I.
28. Вторгнення слов'ян у Візантію та його наслідки.
29. Іконоборчий рух.
30. Особливості розвитку Візантії в IX – XI ст.
31. Західноєвропейські теорії походження середньовічних міст.
32. Причини появи міст як центрів ремесла і торгівлі.
33. Структура міського населення: основні стани, їх права та обов'язки.
34. Боротьба міст із сеньйорами, її соціальні основи і результати.
35. Побут середньовічних міст Західної Європи.
36. Характер і організація господарства середньовічного міста. Цеховий лад.
37. Основні етапи соціальної боротьби в середньовічному місті.
38. Еволюція цехового ладу в XIV – XV ст.
39. Торгівля і кредит у Західній Європі в XI – XV ст.
40. Передумови і причини хрестових походів.
41. Перший хрестовий похід.
42. Держави хрестоносців на Сході. Духовно-рицарські ордени.
43. Хрестові походи XII ст.
44. Четвертий хрестовий похід та його наслідки.
45. Підсумки та історичне значення хрестових походів для Заходу і Сходу.
46. Рицарство, його побут і менталітет в XI – XV ст.
47. Посилення королівської влади і подолання роздробленості Франції в XII ст.
48. Боротьба французьких королів з Англією в XII – початку XIII ст.
49. Альбігойські війни: причини, перебіг та наслідки.
50. Організація королівського правління у Франції в XII – XIII ст.
51. Реформи Людовіка IX Святого.
52. Становище селянства і селянські рухи у Франції в XII – XIII ст.
53. Зовнішня і внутрішня політика Філіппа IV Красивого.
54. Генеральні штати у Франції: утворення і діяльність.

55. Причини і початок Столітньої війни.
56. Повстання в Парижі в 1356-1358 рр.
57. Соціальна боротьба у Франції наприкінці XIV – початку XV ст.
58. Жанна д'Арк і закінчення Столітньої війни.
59. Політичний і економічний розвиток Франції в другій половині XV ст.
60. Нормандське завоювання Англії та його значення.
61. Посилення королівської влади в Англії наприкінці XI – в першій половині XII ст.
62. Реформи Генріха II Плантагенета: сутність та результати.
63. Велика Хартія вольностей і встановлення баронської олігархії в Англії.
64. Виникнення парламенту в Англії.
65. Особливості соціально-економічного розвитку Англії в XII – XIII ст.
66. Рух за реформу церкви в Англії в другій половині XIV ст.
67. Повстання Уота Тайлера: причини, перебіг та наслідки.
68. Війна Червоної і Білої Троянд: причини, наслідки і підсумки.
69. Особливості соціально-економічного розвитку Англії у XIV – XV ст.
70. Реконкіста в державах Піренейського півострова і її наслідки.
71. Економічний і політичний розвиток Арагону, Кастилії і Португалії в XII – XIV ст.
72. Посилення королівської влади й об'єднання Іспанії в XV ст.
73. Італійська політика німецьких імператорів у XII – XIII ст.
74. Союзи німецьких міст XIII – XIV ст.
75. Посилення роздробленості Німеччини в XIII – XV ст. і розпад імперії.
76. Особливості розвитку Південної Італії, Сицилії і Папській області.
77. Особливості становища селянства в Італії в XII–XV ст. Повстання Дольчино.
78. Особливості економічного і політичного розвитку Візантії наприкінці XI – XII ст.
79. Причини падіння Візантії.
80. Виникнення середньовічних університетів, їх устрій. Значення університетів у розвитку міського життя і середньовічної культури.
81. Західноєвропейська наука XI – XV ст.
82. Лицарська культура (епос, лірика, романи).
83. Мистецтво та основні архітектурні стилі Західної Європи X – XV ст.
84. Освіта, наука, мистецтво та архітектура Візантії.

85. Література і мистецтво Раннього італійського Відродження.
86. Суспільно-політична роль церкви і папства.
87. Головні єретичні рухи та основні ідеї середньовічних єресей XI – XV ст.
88. Боротьба церкви з єретичними рухами.
89. Роль католицьких орденів в житті середньовічної Європи.
90. Проблема занепаду ролі та впливу папства в XIV – XV ст.

ТЕРМІНОЛОГІЧНИЙ СЛОВНИК

Альбігойці – єретичний рух, прихильники вчень катарів та вальденсів доби середньовіччя (XII – XIII ст.) в Південній Франції, центром яких стало місто Альби, звідки й пішла його назва.

Анафема – у християнстві відлучення єретиків або непокаянних грішників від церкви з оголошенням довічного прокляття (застосовується від часів Халкідонського собору 451 р.).

Бальї – королівський чиновник у Французькому королівстві, котрий керував ввіреним йому регіоном, який називали **бальяж**, де представляв адміністративну, судову та військову владу.

Бенефіцій – в Західній Європі VIII – XII століть форма умовного земельного користування, яка надавалась королем (великим землевласником) з умовою виконання одержувачем певних обов'язків, найчастіше військової служби.

Бюргери – термін, яким за доби середньовіччя в країнах Західної Європи означали громадян (повноправних мешканців) міста (аналог терміна “міщанин”).

Вальденси – єретичний рух на півдні Франції проти католицької церкви; послідовники вчення ліонського купця П'єра Вальдо (кінець XII ст.), які, закликаючи до “євангельської бідності”, вважали, що розбещена багатством римська церква втратила святість і її таїнства не мають сили (їх вчення взяли за основу альбігойці).

Вексель – цінний папір, який засвідчував безумовне грошове зобов'язання векселедавця сплатити визначену суму грошей власнику векселя після настання строку.

Віллани – категорія феодално залежних селян в Англії; у Франції, Німеччині, Італії – особисто вільні селяни, які за землю відбували різні повинності.

Ганза – торговельний і політичний союз північнонімецьких міст з метою гарантування безпеки перевезень і захисту спільних економічних інтересів.

Гільдії – у XII – XV століттях корпорації купців в Західній Європі.

Госпітальєри (іоаніти) (Орден лицарів госпіталю святого Іоанна Єрусалимського) – члени рицарсько-чернечого ордену, створеного на початку XII ст. в Палестині для піклування про хворих і поранених християнців.

Джентрі – середнє і дрібне дворянство в Англії, представники якого здавали свої землі в оренду великим фермерам або самі займалися господарською діяльністю, активно використовуючи найману працю.

Домен – частина володінь короля або володіння будь-якого іншого великого землевласника, на яких вони вели власне господарство. Як правило, домен включав різні населені пункти, укріплення, земельні ділянки, пасовища та ліси.

Дофін – титул спадкоємця французького престолу, який зберігався до 1792 р., коли був скасований разом з монархією; був відновлений у 1814 р. при Реставрації Бурбонів, а у 1830 р. остаточно скасований.

Індульгенція – милість; папська грамота, свідоцтво про відпущення як скоєних, так і ще не скоєних гріхів, що видавалася за гроші або за особливі заслуги перед Церквою.

Інквізиція – особливий церковний інститут для боротьби з єресями; керувалася спеціальними суддями, які мали особливі судові повноваження у питаннях віри.

Інтердикт – тимчасова заборона усіх церковних діянь і треб на певній території (наприклад, миропомазання, сповіді, укладання шлюбу, євхаристії), що накладалась папою або єпископом (часто інтердикт на-

кладався на населення цілої країни чи міста, набагато рідше – на окремих осіб).

Комутація – заміна панщини і продуктового оброку грошовою рентию.

Конклав – зібрання кардиналів для обрання папи; з метою запобігти впливу на хід обрання кардиналів ззовні, процедура виборів відбувається в ізольованому від зовнішнього світу приміщенні, яке відкривають лише після обрання папи.

Копігольдери – селяни в Англії пізнього середньовіччя, які при вступі у володіння земельною ділянкою (наділом) отримували копію протоколу маноріального суду.

Курфюрсти – титул князів у Священній Римській імперії німецької нації (рангом вище ерцгерцога і нижче тільки короля, великого герцога або імператора), який мав право брати участь у виборах короля (імператора).

Ландтаг (земський з'їзд) – станово-представницький орган в німецьких князівствах, що складався з місцевого дворянства, духовенства і представників земських міст.

Легат – титул дипломатичного представника папи.

Легісти – юристи, правники, котрі обіймали посади королівських радників, розробляли та впроваджували римське право, яке вони протиставляли праву звичайному. Особливе значення набули у Франції в XIII ст.

Лізгольдери – орендарі в Англії, що орендували землю у великих землевласників (лендлордів).

Майорат – обов'язковість успадкування родового володіння старшим сином, впроваджена у середньовічне право Європи у XIV – XV ст., метою якого було запобігання роздрібленню володінь землевласника між численними нащадками.

Манор – феодальний маєток в середньовічній Західній Європі, зокрема в Англії та Шотландії, основна господарська одиниця економіки та форма організації приватної власності в цих державах. Манор був комплексом доменіальних земель землевласника, общинних угідь і наділів особисто-залежних і вільних селян, що мешкають в селі; основою

маноріального господарства були відробіткові повинності залежних категорій селян.

Мануфактура – форма промислового виробництва, що характеризується поділом праці між найманими працівниками та використанням ручної праці.

Непотизм – роздача папами прибуткових посад, вищих церковних звань і земель своїм родичам.

Нунцій – постійний дипломатичний представник папи в іноземних державах.

Ордалії (“Суд Божий”) – випробування водою, кип’ятком та розпеченим залізом щодо правдивості якоїсь претензії чи звинувачення, засноване на вірі в те, що результат відобразить вирок надприродних сил, які забезпечать торжество права.

Орден – католицькі чернеці об’єднання, діючі згідно зі статутом, затвердженим папою.

Ордонанси – укази короля або інше рішення в Англії та Франції, що має силу закону.

Партачі – позацехові ремісники; через те, що у середньовіччі у європейських містах офіційним визнанням професіоналізму була належність до цеху, люди, які займалися ремеслом і не належали до цеху вважалися ремісниками “другого сорту” (“людина, яка робить, виконує що-небудь невміло або неохайно, недбало”).

Патриціат – привілейована верства середньовічного міста в Західній Європі.

Плебс – найбільша, безправна верства міського населення.

Пополани – торгово-ремісничі верстви міст Північної і Центральної Італії у XII – XIV ст., які об’єднувалися в цехи.

Прево – королівський урядовець у Франції, голова округу, який займався фінансами, правосуддям, управлінням та суспільним порядком.

Прекарій – умовне земельне володіння в епоху раннього Середньовіччя, яке великий земельний власник передавав у користування (на кілька років або довічно) безземельній або малоземельній особі на її письмове прохання, за що одержувач землі (прекарист) повинен був

платити оброк, в деяких випадках – виконувати панщину на користь власника.

Сенешали – королівські чиновники, які призначалися для управління приєднаними південними територіями у Франції.

Синьйорія – форма правління в містах-державах Північної і Середньої Італії другої половини XIII – середини XVI ст., що характеризувалася зосередженням усієї влади в руках правителя-тирана.

Тамплієри – у 1119 – 1312 рр. католицький чернечо-лицарський орден, заснований у Єрусалимському королівстві після Першого хрестового походу (1096 р.) для гарантування безпеки великої кількості паломників із Європи, що йшли до Єрусалима; поєднували чернецтво з військовою справою.

Хартія – папір, грамота, назва деяких документів публічно-правового характеру (конституцій та інших актів), що надавались містам чи станам в добу середньовіччя, у яких знайшли відображення політичні вимоги соціальних верств.

Цехи – закриті корпоративні спілки, що склалися з членів, належних до одного або кількох зближених ремісничих фахів, сформовані на основі взаємної допомоги й опіки для підтримки їхніх професійних інтересів та поширені в містах Західної Європи починаючи з XI – XII ст.

Чомпі – наймані працівники вовноткацької промисловості у Флоренції, учасники повстання проти купців і майстрів 1378 р.

“Шедевр” – зразковий виріб, як доказ професійної майстерності, необхідний для отримання звання майстра.

Шериф – керівник англійського графства, представник центральної влади на місцях.

Щитові гроші – вид грошового збору у середньовічній Англії, що стягувався з утримувачів лицарських ленів замість їхньої особистої служби в армії короля.

ХРОНОЛОГІЧНА ТАБЛИЦЯ

1066 р. – битва при Гастингсі, нормандське завоювання Англії

1086 р. – “Книга Страшного суду” в Англії

1095 р. – Клермонський собор, заклик папи Урбана II до хрестових походів з метою звільнення Святої Землі

1096 – 1099 рр. – Перший хрестовий похід

1143 – 1155 рр. – антипапське повстання в Римі під керівництвом Арнольда Брешианського

1147 – 1149 рр. – Другий хрестовий похід.

1167 р. – утворення Ломбардської ліги міст Італії

1176 р. – битва при Леньяно, поразка військ Фрідріха I Барбаросси в Італії

1189 – 1192 рр. – Третій хрестовий похід

1202 – 1204 рр. – Четвертий хрестовий похід

1204 р. – захоплення хрестоносцями Константинополя

1209 – 1229 рр. – Альбігойські війни

1215 р. – прийняття Іоанном Безземельним “Великої хартії вольностей”

1217 – 1221 рр. – П’ятий хрестовий похід

1226 – 1270 рр. – правління французького короля Людовіка IX

1258 р. – “Оксфордські провізії”, встановлення баронської олігархії в Англії

1263 – 1267 рр. – громадянська війна в Англії

1265 р. – виникнення англійського парламенту

1272 – 1307 рр. – правління англійського короля Едуарда I

1291 р. – падіння Акри, втрата хрестоносцями останніх володінь на Сході

1302 р. – виникнення Генеральних штатів у Франції

1304 – 1307 рр. – селянське повстання Дольчино у північній Італії

1309 – 1377 рр. – “Авіньйонський полон” пап

1337 – 1453 рр. – Столітня війна

1346 р. – битва при Кресі, перемога англійців над французами

1347 р. – повстання Кола ді Рієнцо у Римі, проголошення республіки

1347 – 1350 рр. – “Чорна смерть” у Західній Європі

1349 р. – запровадження “робітничого законодавства” Едуарда III в Англії

1356 р. – битва при Пуатьє, розгром англійцями французького війська

1356 р. – “Золота булла” німецького імператора Карла IV

1356 – 1358 рр. – повстання у Парижі

1358 р. – Жакерія у Франції

1378 р. – повстання чомпі у Флоренції

1381 р. – повстання Уота Тайлера в Англії

1415 р. – битва при Азенкурі, перемога англійців над французами

1429 р. – зняття облоги Орлеана французькими військами під керівництвом Жанни д’Арк

1439 р. – Флорентійська унія православної і католицької церков

1450 р. – повстання Джека Кеда в Англії

1453 р. – падіння Візантійської імперії

1455 – 1485 рр. – війна Червоної і Білої троянд в Англії

1479 р. – об’єднання Арагону і Кастилії в єдине Іспанське королівство

1491 р. – приєднання Бретані до Франції

СПИСОК ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ ДО КУРСУ

I. Основна література:

1. Балух В. О., Коцур В. П. Історія середніх віків. У 2-х т.: курс лекцій. Чернівці: ТОВ «Видавництво «Наші книги»», 2010. Т. 2: Високе і пізнь Середньовіччя.
2. Войтович Л. В., Домановський А. М., Козак Н. Б., Лильо І. М., Мельник М. М., Сорочан С. Б., Файда О. В. Історія Візантії. Вступ до візантиністики / за ред. С. Б. Сорочана і Л. В. Войтовича. Львів: Видавництво «Апріорі», 2011.
3. Войтович Л., Козак Н., Овсінський Ю., Чорний М. Medium aevum: середні віки: підручник для історичних спеціальностей ВУЗів / за ред. Л. В. Войтовича. Львів: Тріада Плюс, 2010.
4. Дейвіс Н. Європа: Історія / пер. з англ. П. Таращук, О. Коваленко. Київ, 2000.
5. Зашкільняк Л. Методологія історії від давнини до сучасності. Львів, 1999.
6. Історія західних та південних слов'ян / за ред. В. І. Ярового. Київ: Либідь, 2003.
7. Історія Центрально-Східної Європи / за ред. Л. О. Зашкільняка. Львів, 2001.
8. История Европы. Т. 2 / под ред. Е. В. Гутновой. Москва, 1992.
9. История средних веков / под ред. С. Н. Карпова. Москва, 1998.
10. Крижанівський О., Хірна О. Історія середніх віків. Київ: Аквілон-Плюс, 2009. 290 с.

Джерела:

11. Великая и Кларендонская ассизы. URL: <https://www.hrono.ru/dokum/1100dok/1166assizy.html>
12. Жуанвиль Ж. де. Книга благочестивых речений и добрых деяний нашего святого короля Людовика / пер. со старофр. Г. Ф. Цыбулько. Санкт-Петербург: Евразия, 2007.
13. Заборов М. А. История крестовых походов в документах и материалах: учебное пособие. Москва, 1977. URL: <https://coollib.com/b/306085/read#t15>
14. Історія західноєвропейського Середньовіччя: хрестоматія / упорядн. М. О. Рудь. Київ: Либідь, 2005. 654 с.

15. Історія середніх віків (V – XV ст.): методичні рекомендації для підготовки до семінарських занять / укладач Беззубенко А. В. Харків: ХНПУ імені Г. С. Сковороди, 2021. 106 с. URL:
<https://dspace.hnpu.edu.ua/server/api/core/bitstreams/e7a5910b-ea0f-4116-bed0-ce1b4cb2b699/content>
16. Історія Середніх віків: онлайн хрестоматія. URL:
<https://sites.google.com/view/history-of-the-middle-ages/12>
17. История средних веков [Хрестоматия] / сост. М. Стасюлевич. Санкт-Петербург, Москва, 2001. Т. 1.
18. История средних веков [Хрестоматия] / сост. М. Стасюлевич. Санкт-Петербург, Москва, 2001. Т. 2.
19. Magna Carta – Велика хартія вольностей. 1215. URL:
<https://www.britannica.com/topic/Magna-Charta>
20. Маслов Р. А. Письма Людовика XI как источник по истории присоединения герцогства Бургундия к Франции. *Вестник Башкирского университета*. 2005. № 1. С. 7-14. URL: <http://cyberleninka.ru/article/n/pisma-lyudovika-xi-kak-istochnik-po-istorii-prisoedineniya-gertsogstva-burgundiya-k-frantsii>
21. Практикум з історії Середніх віків / В. О. Балух, О. В. Балух, В. П. Коцур. Чернівці: Наші книги, 2016. 423 с.
22. Смирнова Е. Д., Сушкевич Л. П., Федосик В. А. Средневековый мир в терминах, именах и названиях. Словарь-справочник. Минск: Беларусь, 1999. URL:
<https://elib.bsu.by/handle/123456789/5236>
23. Филипп де Коммин. Мемуары. Москва, 1986. URL: <https://www.e-reading.club/book.php?book=1047078>
24. Хроники и документы времен Столетней войны / пер., сост., предисл., прим., указат., генеал. табл., карты М. В. Аникиева; под ред. Ю. П. Малинина. Санкт-Петербург: Изд-во С.-Петербур. ун-та, 2005.

Підручники та посібники:

25. Гордієнко В. В., Гордієнко Г. М. Кривошея І. І. Історія середніх віків. Практикум: навч. посібник. Умань: Видавничо-поліграфічний центр «Візаві», 2013. Частина І.
26. Гуревич А. Я., Харитонович Д. Э. История средних веков: учебник. Москва: Интерпракс, 1995.
27. Д'ячков С. В., Лиман С. І., Сорочан С. Б. Історія середніх віків: навчально-методичний посібник. Харків: ХНУ імені В. Н. Каразіна, 2006.
28. Зашкільняк Л. Методологія історії від давнини до сучасності. Львів, 1999.
29. Зінченко А. Історія дипломатії: від давнини до початку нового часу: навчальний посібник. Вінниця, Нова книга, 2002.
30. Історія Великої Британії: навч. посібник для студентів факультету іноземних мов денної та заочної форм навчання / укл.: І. І. Кривошея, О. В. Барвінок.: КНТ, 2017. 206 с. URL:
https://shron1.chtyvo.org.ua/Kryvosheia_Ihor/Istoriia_Velykoi_Brytanii.pdf?

44. Алексаха А. Г. Демографічні процеси в доіндустріальних суспільствах та їх вплив на розвиток економіки. *Історія торгівлі, податків та мита*. 2013. № 2. С. 141–147. URL: <http://biblio.umf.dp.ua/jspui/handle/123456789/2626>
45. Алексаха А. Г. Деякі тенденції розвитку європейської торгівлі у пізньому середньовіччі та в нові часи. *Історія торгівлі, податків та мита*. 2013. № 1. С. 71–75. URL: <http://biblio.umf.dp.ua/xmlui/handle/123456789/2598>
46. Арнаутова Ю. Е. Инвестирута в церкви: идея, практика, значение. *Средние века*. 2011. Вып. 72 (1-2).
47. Барлоу Ф. Вильгельм I и нормандское завоевание Англии / пер. с англ. под ред. к. ф. н. С. В. Иванова. Санкт-Петербург: Евразия, 2007. URL: <http://www.rulit.me/books/vilgelm-i-i-normandskoe-zavoevanie-anglii-read-212771-1.html>
48. Басовская Н. И. Политика Английской короны по отношению к феодалам Гаскони в конце XIII – начале XIV в. *Европа в средние века: экономика, политика, культура*: сборник статей. Москва: Наука, 1972. URL: <http://www.monsalvat.globalfolio.net/library/evropa-v-srednie-veka/page%20-%200174.pdf>
49. Беззубенко А. Демографічна ситуація в Західній Європі у період високого середньовіччя. *Літопис Волині. Всеукраїнський науковий часопис*. 2022. Чис. 27. С. 137–141. URL: <http://litopys.volyn.ua/index.php/litopys/article/view/374/313>
50. Беркович М. Е. О характере немецкой средневековой этнической общности в XI – XIII вв. *Средние века*. 1973. Вып. 36.
51. Блок М. Короли чудотворцы. Очерк представлений о сверхъестественном характере королевской власти, распространенных преимущественно во Франции и в Англии / пер. с фр. В. А. Мильчиной. Москва: Школа «Языки русской культуры», 1998. URL: http://krotov.info/library/02_b/lo/k_11.htm
52. Боднарюк Б. Сутність та соціальна база формування орденських чернечих корпорацій Європи у VI – XIII сторіччях. Київ: Поліграф. д-ця Ін-ту іст., 1995.
53. Боева С. М. Феодалізм у Західній Європі: генезис, характерні риси, тенденції розвитку. *Сторінки історії*: збірник наукових праць, 2018. № 46. С. 16–29. URL: <http://historypages.kpi.ua/article/view/136721>
54. Бойцов М. А. Золотая булла 1356 г. и королевская власть в Германии во II половине XIV в. *Средние века*. 1989. № 52.
55. Бруслик О. Ю. Виникнення та склад палати лордів британського парламенту. *Форум права*. 2014. № 3. URL: http://irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?C21COM=2&I21DBN=UJRN&P21DBN=UJRN&IMAGE_FILE_DOWNLOAD=1&image_file_name=PDF/FP_index.htm_2014_3_8.pdf
56. Вітер І. І. Розвиток продуктивних сил європейських країн в період переродження феодального господарства у ринкове наприкінці XV – на початку XVI століття. *Наукові записки Київського університету туризму, економіки і права. Серія: «Філософські науки»*. 2016. Вип 23. С. 309–324. URL: <https://elibrary.ivinas.gov.ua/3838/1/Naykovi-zapiski-23-2016-309-324.pdf>
57. Войтович Л., Целуйко О. Правлячі династії Європи. Біла Церква, 2008.

58. Вонсович Л. В. Королевская власть в средневековой Германии. *Проблемы истории стародавнего света и средних веков*: материалы научной республиканской конференции памяти академика М. М. Никольского и У. М. Перцева, 15-16 октября 1999 г., Минск. Минск: БДУ, 2000. Вып. 3. URL: <http://elib.bsu.by/bitstream/123456789/166664/1/Vonsovich.pdf>
59. Галушко К. Д. История, география и культура Англии в стародавнюю и средневекую добу. Київ: КДЛУ, 2002. 207 с.
60. Головкин О. Б. Методологические проблемы изучения развития государства и государственности населения Украины эпохи средневекья и раннего современного времени. *Методологические проблемы изучения развития государства и государственности населения Украины эпохи средневекья и раннего современного времени*: научные записки Академии наук Высшей школы Украины. Київ, 2012. Том VII.
61. Город в средневековой цивилизации Западной Европы. Москва, 1999. Т. 1: Феномен средневекового урбанизма.
62. Грановский А. История короля Ричарда I Львиное Сердце. Москва, 2007. URL: <http://www.rulit.me/books/istoriya-korolya-richarda-i-lvinoe-serdce-read-301297-1.html>
63. Гуменюк Г. П. До питання про розробку та прийняття "Саксонського зеркала" (XIII ст.). *Актуальні проблеми держави і права*: зб. наук. праць. Одеса, 2007. Вип. 36. С. 287–293. URL: <http://www.apdp.in.ua/v36/56.pdf>
64. Гутнова Е. В. Возникновение английского парламента. Москва, 1960.
65. Гутнова Е. В. Западноевропейский регион в XI – XV вв. URL: http://illmik.petrus.ru/chern_students/UMKD/Chapter_I/1_2_3/I.2.3.b.pdf
66. Гутнова Е. В. Средневековье: место в европейской цивилизации. *Средние века*. 1990. Т. 53.
67. Демурже А. Рыцари Христа. Военно-монашеские ордены в средние века, XI – XVI вв. / пер. с фр. М. Ю. Некрасова. Санкт-Петербург: Евразия, 2008.
68. Джемс К. История Франции. Київ, 1954.
69. Джон Т. Эпльби. Династия Плантагенетов. Генрих II. Величайший монарх эпохи Крестовых / пер. с англ. Е. В. Ламановой. Москва: ЗАО Центрполиграф, 2014. URL: <http://readli.net/chitat-online/?b=366036&pg=1>
70. Дуса К. История повседневного життя в ранньомодерній Європі. Київ: Вид. дім «Києво-Могилянська академія», 2014. 129 с. URL: https://shron1.chtyvo.org.ua/Dysa_Kateryna/Istoriia_povsiakdennoho_zhyttia_v_rannomodernii_Yevropi.pdf?
71. Доронина Л. Л. "Наставления Людовика XI" как источник для изучения представлений об идеальном государе во Франции второй половины XV века. *Новый век. История глазами молодых*: сборник научных работ аспирантов и студентов СГУ. Выпуск 1. URL: <http://svr-lit.niv.ru/svr-lit/articles/france/doronina-nastavleniya-lyudovika-xi.htm>
72. Жак Ле Гофф. Цивилизация средневекового Запада. Москва, 1992. URL: <https://www.e-reading.club/book.php?book=35898>
73. Жорж Дюби. Европа в Средние века. Смоленск, 1994. URL: <https://avidreaders.ru/book/evropa-v-srednie-veka.html>

74. Ильина А. В., Степанова Т. А. Возникновение парламента в Англии: случайность или закономерность. *Вестник Иркутского университета*. Иркутск, 2007. Специальный выпуск: Материалы ежегодной научно-теоретической конференции молодых ученых. URL: http://ellib.library.isu.ru/docs/istoria/p1404-10_E5_7332.pdf
75. История крестовых походов / под ред. Джонатана Райли-Смита. Москва, 1998. (Оксфордская иллюстрированная история крестовых походов). URL: https://modernlib.net/books/raylismit_dzhonatan/istoriya_krestovih_pohodov/read/
76. История орденов средневековья / авт. сост. И. Е. Гусев. Минск, 2007.
77. Карліна О. Три суспільні стани і проблема міста в середні віки. *Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Серія історія*. 2011. Вип. 106. С. 29–32. URL: <https://www.twirpx.com/file/893715/>
78. Кесслер У. Ричард I Львиное Сердце. Кроль, крестоносец, авантюрист. Харьков, 1997. URL: <https://www.e-reading.club/book.php?book=1034752>
79. Килимник Е. В. Феодальный замок в контексте политической культуры Средневековья. *Исторические, философские, политические и юридические науки, культурология и искусствоведение. Вопросы теории и практики*. Тамбов: Грамота, 2011. № 8. URL: http://scjournal.ru/articles/issn_1997-292X_2011_8-2_24.pdf
80. Клочков В. В. Королевская прерогатива в Англии от ее зарождения до начала XVII в. *Известия Южного федерального университета. Технические науки*. 2013. № 6. URL: <http://cyberleninka.ru/article/n/korolevskaya-prerogativa-v-anglii-ot-ee-zarozhdeniya-do-nachala-xvii-v>
81. Ковальова С. Г. Ремісничий цех за середньовічним міським правом. *Актуальні проблеми права: теорія і практика*. 2018. № 2 (36). URL: <http://pravosnu.lg.ua/Actual-36/Kovalova112-118.pdf>
82. Ковальова С. Г. Ремісничий цех європейського середньовічного міста XII–XV ст.: виробничо-соціальна стратифікація та відносини між стратами (на матеріалах цехових статутів). *Часопис Київського університету права*. 2019. № 3. С. 35–40. URL: <https://chasprava.com.ua/index.php/journal/article/view/51>
83. Ковальова С. Г. Формування страти цехових майстрів у середньовічних європейських містах XII – XV ст. (на матеріалах цехових статутів). *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія: Юриспруденція*. 2019. № 40. С. 8–11. URL: <https://www.vestnik-pravo.mgu.od.ua/archive/juspradenc40/4.pdf>
84. Косых Е. С. Палата лордов: история формирования и эволюция судебных полномочий. *Universum: Общественные науки: электронный научный журнал*. 2014. № 6 (7). URL: [http://7universum.com/pdf/social/6\(7\)/Kosykh.pdf](http://7universum.com/pdf/social/6(7)/Kosykh.pdf)
85. Кулидж О. Крестовые походы. Москва, 2002.
86. Кшановський Р. Значення королівських лицарів для англійської монархії за правління трьох Едуардів (1272–1377 рр.). *Наукові записки Тернопільського*

- національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка. Серія «Історія». 2017. Вип. 2, ч. 2. С. 69–75. URL:
<http://dspace.tnpu.edu.ua/bitstream/123456789/9252/1/Kshanovskiy.pdf>
87. Левандовский А. П. Жанна д'Арк. 3-е изд.. Москва: Молодая гвардия, 2007.
88. Ле Гофф Ж. Людовик Святой. Москва, 2000. URL:
<https://avidreaders.ru/book/lyudovik-ix-svyatoy.html>
89. Лексин И. В. Территориальное устройство Германского королевства и Священной Римской империи. *Российский юридический журнал*. 2009. № 1. URL:
<https://studylib.ru/doc/2035052/i.-v.-leksin--territorial.-noe-ustrojstvo>
90. Лінч Дж. Середньовічна церква: Коротка історія. Київ, 1994.
91. Лиман С. І. Історія середньовічного міста в працях медієвістів України в 1805–1880–ті роки. *Науковий вісник Ужгородського університету. Серія "Історія"*. 2003. № 9. С. 201–209. URL:
<https://dspace.uzhnu.edu.ua/jspui/bitstream/lib/32792/1/ІСТОРИЯ%20СЕРЕДНЬОВІЧНОГО%20МІСТА%20В%20ПРАЦЯХ%20МЕДІЄВІСТІВ%20УКРАЇНИ%20В%201805%20-%202080-%20ТІ%20РОКИ.pdf>
92. Лозинский С. Г. История папства. Москва: Из-во политической литературы, 1986.
93. Малинин Ю. П. Франция в эпоху позднего средневековья. Материалы научного наследия. Санкт-Петербург: Издательство Санкт-Петербургского университета, 2008. URL:
<https://litresp.ru/chitat/ru/%D0%9C/malinin-yurij-pavlovich/franciya-v-epohu-pozdnego-srednevekoviya-materiali-nauchnogo-naslediya>
94. Мельвиль М. История ордена тамплиеров. Санкт-Петербург, 2003.
95. Мильская Л. Т. Германия в IX – начале XII вв.: Возникновение государства. Характер королевской власти. Создание империи. URL:
<https://studfile.net/preview/7168545/>
96. Минеева Т. Г. Государство и церковь в средневековой Англии. *Вестник Нижегородского университета им. Н. И. Лобачевского*. 2010. № 2. URL:
<http://cyberleninka.ru/article/n/gosudarstvo-i-tserkov-v-srednevekovoy-anglii>
97. Норвич Д. Нормандцы в Сицилии. Второе нормандское завоевание. 1016 – 1130. Москва, 2005.
98. Онищук С. В. Конкордатна система – модель відносин між церквою та державою. *Державне управління: теорія та практика*. 2013. № 2. URL:
<http://www.academy.gov.ua/ej/ej18/PDF/29.pdf>
99. Осокин Н. А. История альбигойцев и их времени. Москва: ООО «Издательство АСТ», 2003.
100. Перну Р., Клэн М.-В. Жанна д'Арк. Москва, 1993. URL:
http://www.gumer.info/bibliotek_Buks/History/pern/index.php
101. Петрушевский Д. М. Великая хартия вольностей. Конституционная борьба в английском обществе во второй половине XIII века. Москва, 1915. URL:
<https://avidreaders.ru/book/velikaya-hartiya-volnostey-i-konstitucionnaya-borba.html>

102. Поліщук А. О., Михальчук Р. Ю. Економічний розвиток міст Західної Європи в XI–XV ст. *Актуальні питання історії України, всесвітньої історії та методик їх викладання*: матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції (м. Рівне, 19 травня 2023 року). Рівне, 2023. С. 99–102. URL: https://www.megu.edu.ua/sites/default/files/2023-10/Zbirnik_materialiv_konferencii_2023.pdf
103. Попсуенко Л. А. Возникновение парламента как важный этап в становлении английского парламентаризма. *Актуальні проблеми держави і права*: збірник наукових праць. 2012. Випуск 63. С. 272-278. URL: <http://www.apdp.in.ua/v63/39.pdf>
104. Ришар Т. Латино-Иерусалимское королевство. Санкт-Петербург, 2002.
105. Романько О. В. Государства крестоносцев на Востоке. (Историко-генеологический очерк). *Культура народов Причерноморья*. 1997. № 2. URL: <http://dspace.nbuv.gov.ua/bitstream/handle/123456789/93823/43-Romanko.pdf?sequence=1>
106. Саликов Д. Х. Институт шерифов в системе местного управления средневековой Англии. *Вестник Челябинского государственного университета*. 2015. № 23. С. 97-101. URL: <http://cyberleninka.ru/article/n/institut-sherifov-v-sisteme-mestnogo-upravleniya-srednevekovoy-anglii>
107. Смирнов Е. Р. О структурировании английского парламента в XIII – XIV вв. (государственно-правовой аспект). *Вестник Нижегородского государственного университета им. Н. И. Лобачевского. Серия Право*. 2001. № 1. URL: http://www.unn.ru/pages/e-library/vestnik/9999-0195_West_pravo.pdf
108. Тарле Е. В. История Италии в средние века. Москва, 2003.
109. Тогоева О.И. Жанна д'Арк и ее король: взгляд со стороны. Власть, общество, индивид в средневековой Европе / отв. ред. Н. А. Хачатурян; сост. О. С. Воскобойников; Ин-т всеобщ. истории РАН; МГУ им. М. В. Ломоносова. Москва: Наука, 2008.
110. Фаулер К. Эпоха Плантагенетов и Валуа. Борьба за власть (1328 – 1498) / пер. с англ. С. А. Кириленко. Санкт-Петербург: Евразия, 2002.
111. Федорова А. Г. Политическая история Франции во второй половине XV в. в описании Ф. де Коммина. *Молодой ученый*. 2013. № 6. С. 632-634. URL: <https://moluch.ru/archive/53/7237/>
112. Фергюсон Н. Цивілізація. Як Захід став успішним. Київ: Наш формат, 2018, 488 с.
113. Холодова Е. И. Мировой суд Англии и Франции: история и современность. *Новая правовая мысль*. 2008. № 5. URL: <http://legalconcept.org/wp-content/uploads/2013/10/18-Холодова.pdf>
114. Чепіженко В. Як жилося у середньовічному місті до та після чуми? *Місто: історія, культура, суспільство*. 2020. Вип. 10 (3). С. 127–131. URL: <http://www.mics.org.ua/journal/index.php/mics/article/view/145/153>
115. Чередніченко О. Соціальна конфліктність в англійських містах XIV–XV ст. *Етнічна історія народів Європи*. 2017. Вип. 51. С. 127–133. URL: <http://ethnic.history.univ.kiev.ua/data/2017/51/articles/17.pdf>

116. Шевеленко А. Я. Типология городского ремесла в Западной Европе VI – XV вв. *Вопросы истории*. 1993. № 1.
117. Штокмар В. В. История Англии в средние века. 2-е изд., доп. Санкт-Петербург: Алатейя, 2005.
118. Цибулько Г. Ф. Рыцарская культура в эпоху Филиппа Августа и Людовика Святого. *Средние века*. 1997. Вып. 60.

Міністерство освіти і науки України
Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка

Навчальне електронне видання

ЮГА Олександр Анатолійович,

*кандидат історичних наук, старший викладач всесвітньої історії
Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка*

ІСТОРІЯ СЕРЕДНІХ ВІКІВ

(друга половина XI – кінець XV ст.)

Навчально-методичний посібник
з організації самостійної роботи здобувачів вищої освіти
історичного факультету

Електронне видання

Підписано 30.08.2024. Гарнітура «Arial».
Об'єм даних 2,7 МБ. Обл.-вид. арк. 4,4. Зам. № 1124.

Видавець і виготовлювач Кам'янець-Подільський національний університет
імені Івана Огієнка, вул. Огієнка, 61, м. Кам'янець-Подільський, 32300

Свідоцтво про внесення до державного реєстру суб'єктів видавничої справи
серії ДК № 3382 від 05.02.2009 р.